

КИЇВ KYIW

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

4

ЛИПЕНЬ
СЕРПЕНЬ

1955

JULY
AUGUST

KYIW

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly

Publisher and Editor Bohdan Romanenchuk

Subscription: \$3.50 per year.

Single copy: \$0.60.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 4

JULY — AUGUST, 1955

VOL. VI.

З М І С Т :

1. Б. Нижанківський: Я вернувся до мого міста 153	14. Б. Романенчук: Літературні чекісти 188
2. П. Г. Суарез: Друзі! Дайте мені вмерти 162	15. Огляди і рецензії:
3. Е. Маланюк: Зима 167	В. Дорошенко: Книгознавчі видання УВАН 191
4. Ф. ф. Шіллер: Дракон, Загадка. 167	Л. Шан-ський: В. В. Кульський: Сов. режим 195
5. І. Кастеллі: Два вікна 168	С. Г.: Н. Піл: Сила позитивного думання 196
6. А. д. Віні: Фрегата 168	Б. Ром.: М. Сергієнко: В кігтях тиранів 197
7. Р. Л. Стіфенсон: Реквієм 169	Б. Р.: Д-р В. Луців: Гетьман І. Мазепа 198
8. Берека: З перелицьованої Одиссеї 169	Б. Ром.: Ст. Радіон: Новий похід 198
9. М. Островерха: З циклу: „Плаєм ідучи“ 170	Б. Р.: Л. Полтава: Чи зійде завтра сонце, Д. Донцов: Московська отрута 199
10. Р. О. Климкевич: Письменство мореплавного народу 172	Л. Нигрицький: Дарія Ярославська: В обіймах Мельпомени . 200
11. М. Прокоп: Українська політика III Райху 175	
12. О. Домбровський: Від закованого Прометея до Христос Пасхон 180	
13. Г. Лашенко: Із спогадів про визначних письменників 185	

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД „КИЄВА“ зложили:

- В. Брух, Канада\$2.35
Д-р Р. Смик, Коул Сіті, Ілл. 1.50
о. Д-р П. К., Філядельфія1.50
В. Брикович, Філядельфія 1.20
Д-р І. Кмета, Філядельфія 1.00
На наш заклик передплачувати „Київ“

для різних заграничних установ відгукнувся перший Д-р Р. О. Климкевич, з Маямі, який заплатив річну передплату для Радіо Національ де Еспана, Мадрид. Щиро дякуємо п. д-ру Климкевичу. — Хто черговий?

Всім Жертводавцям сердечна вдячність за підтримку журналу. Радо вітаємо нових.

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають автори.

Printed by "AMERICA", 817 N Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

Богдан Нижанківський

Я вернувся до мого міста

Звідкіля я сюди прийшов? Чому цей рожевий пил? Він сипле і сипле, рівно і м'яко, у безвітряній тиші, мряковиння рожевих порошин. Розпливаються контури будинків і губиться перспектива алеї. Від Головного двірця до трамвайної зупинки — пусто, нема нікого, жадного подорожнього. Чи ніхто не приїхав і ніхто не від'їздить? Червоні плями ліхтарень, обведені молочним серпанком, значать лінію тротуарів. Куди поділися подорожні? На площі перед Головним двірцем я самотній, стою коло кльомбу, обтиканою залізною огорожею, і жду. Трамвайних рейок не видно, але вони є, вони креслять півколо і алеєю Фоша завертають у місто. Чому не чути паровозних гудків? Чи вже від'їхав останній поїзд? Ах, яка недоречність! Немає останнього поїзду. Поїзди їздять увесь час, цілу добу, приходять і відходять. Тільки трамвай може бути останній. Він робить останню туру і заїздить у трамвайний парк. Боже, який я втомлений! Мої ноги важкі і я насилу рухаю ними, помалу, крок за кроком. Аби тільки впору прийти до зупинки. Вона близько, дуже близько, я її бачу — і бачу, як із рожевого пилу виїздить трамвай. Крізь шибу вагоновод привітно усміхається до мене. Які мої ноги важкі! Кондуктор стоїть при вході на другу площадку і дивиться кудись перед себе, пасажири сидять непорушно, ніхто не підводиться і не виходить. Чому ж я стою? Нахиляюся, підношу руку, щоб ухопитись поруччя, і опускаю її. Не маю сили. Як довго ждатиме трамвай? Втомлено всміхаюся до кондуктора.

— Вибачте, чи цей трамвай — останній?

Кондуктор, не поспішаючи, повертає до мене голову.

— Нема останнього трамваю. Перед нами і за нами є трамвай, — так, як співається в нас: „Трамвай за трамваєм, за трамваєм трамвай...“ Як ви визначите, котрий останній?

— Справді, важко визначити. Поїду з вами.

— Поспішайте. Зараз від'їздимо.

— Зараз? Я думав, ви ждете, щоб пасажири висіли.

— Ви дивна людина. Хіба не бачите, що це остання зупинка? Пощо їм висідати? Далі нема нічого.

— Не розумію.

— Ви певно подорожній?

— Я з цього міста.

— О, ви подорожній з цього міста!

- Я вернувся.
- Вернулися? Вітаю, вітаю! Яке враження?
- Дивно. Весь час сипле рожевий пил.
- Рожевий пил?
- Так. Ви не бачите?
- Це ви вернулись, не я. Всідаєте?

Намагаюся ступити на східець, але втома тяжить у мені оливом. Кондуктор підносить до дашка руку.

— Бувайте! Як хочете, пождіть на наступний трамвай. Ви ж знаєте цю пісеньку: „Трамвай за трамваєм...“

Передо мною пересуваються блідо освітлені шиби, безрухі голови пасажирів — і трамвай в'їздить у рожевий пил. Заднє світло, наче великий соняшник, маячить, замазується і поволі гасне. Куди ж подівся будинок Головного двірця? Молошні ореоли ліхтарень в алеї Фоша ближчають, з'являються наді мною і розпливаються. Звідкілясь виринають прохожі, проходять повз мене, невиразні і повільні, майже дотикають мене, віддаляються і виринають знову. Із вітрин відчинених крамниць б'є електричне світло, дрібними відсколками заламується в рожевому пилі і падає на тротуари. На бриластих фасадах камениць де-не-де видніють жовті, пригашені плями вікон. Яка це вулиця? Городецька, чи може вже Сапiги? Позад мене, з рожевого пилу, виринає трамвай. Ступаю на край тротуару і, щоб вагоновод мене помітив, махаю рукою. Трамвай проїздить біля мене, зменшує швидкість і кільканадцять кроків далі зупиняється. Так, там зупинка. Чи встигну добігти впору? Як я помалу рухаюся! Звідкіля ця втома? Я вже близько, роблю ще один крок, хапаюся за поруччя, але воно висковзується мені з руки — і трамвай від'їздить. Пасажир, який залишив трамвай, обертається до мене.

- Ви хотіли їхати?
- Хотів.
- Пощо?
- Дивне питання! Ви ж самі їхали.
- Я нікуди не поспішаю.
- А інші, ті, що їхали?
- Вони теж.
- Прогулуються?
- Не знаю.
- Я б радо поїхав трамваєм.
- Я бачив, як ви бігли.
- Бачили? Чому ж ви не сказали кондукторові, щоб заждав?
- Це не моя справа. Свої бажання ви здійснюйте самі.
- Ви зробили б добре діло.
- Це ще питання.
- Говорите дивно.
- Ви не розумієте.
- Що ж тут розуміти?
- Бувайте.
- Я піду з вами.
- Нам не шодорозі.
- Ви ж не знаєте куди я йду.
- Знаю, ви вернулися.
- Так, я вернувся — і я втомлений.
- Хто вертається, завжди втомлений.
- Ви таки йдете?
- Йду.

— Заждіть!

Хочу вхопити його за рам'я, але не встигаю, і він зникає в рожевому пилі. Чи трамвай знову проїде біля мене? Яка це вулиця? Щойно проти мене маячили світла кіна „Гражина“ — значить, вулиця Сапіги, але світла зникли і тепер на цьому місці кріслаті обриси дерев. Капітани! Найулюбленіші дерева мого міста! Яка це пора року? Може вони тепер розцвіли білим цвітом? А може овочі вже дозріли і, оббиваючи пожовкле листя, падають на тротуари, гладкі і блискучі, під ноги прохожих? Піду до них, буду йти під лапастим листям, помалу, не поспішаючи. Але де ж ті каштани? Поруч мене виринає пара коней і віз, — не можу окреслити його форми — і помічаю візника, який сидить згорблено і непорушно. Швидко — і якже ж легко! — стрибаю на залізний виступець і вмоцуюсь високо біля візника. Він не дивується і не протестує, навіть не повертає голови.

— Вигідно?

— Вигідно.

— А може хочете лягти?

— Ні, дякую. Мені й так добре.

— Хай буде, мені це не шкодить, хоч, правду сказавши, достойніше виглядає, коли пасажир лежить. Це, просто, традиція. Але коли вам більше відповідає сидяча позиція, то сперечатись не будемо.

— Мені важко було йти.

— Незабаром спіchnете. Все кінчиться спочинком.

— Знаєте куди їхати?

— Знаю, не журіться. Це мені не перший раз.

— Значить, я трапив добре. Пішки треба було б досить довго йти.

— Ви щойно приїхали?

— Я вернувся.

— Вернулися? Головний двірець?

— Головний.

— Ну, так. Одні з'являються на Головному дворці, тих найбільше, інші на Личаківському, на Підзамчі, ще інші у Скнилові, а деякі просто в середмісті або на своїй вулиці. Де хто хоче. Зрештою, не завжди кожному вдається сформулювати своє бажання. Воно зустрічається з іншими бажаннями, губиться, з нього залишається невиразний фрагмент, вкінці і він зникає, з'являються інші форми, інші образи — і тоді стаються несподіванки. Це зовсім ясне і просте. Хіба не так?

— Не знаю, може. Я дуже втомлений. Крім того, — цей рожевий пил... Чому він сипле і сипле? Звідкіля він?

— Кажете, рожевий пил?

— Так, рожевий пил. Він усюди.

— Це звичайне явище. Кожний, хто вертається, входить у рожевий пил.

— Він давно вже сипле?

— Весь час.

— Весь день?

— Я говорю — весь час. Доки сягне ваша пам'ять.

— Не розумію.

— Не розумієте самі себе.

— Мені просто дивно.

Візник перехиляється набік і дивиться позад себе. Я оглядаюся теж. За нами — сірі постаті, йдуть рівномірно, нога за ногою, невиразна, густа, безформна маса в мряковинні рожевого пилу. Звідкіля вони тут узялися? Візник киває головою.

- Ці люди супроводять вас.
- Мене?
- Вас. Вони завжди з'являються і супроводять того, кого везу.
- Що це значить?
- Остання послуга і працання.

Про що цей візник говорить? Яка остання послуга і яке працання? Що це за огорожа виринула перед нами і чому за нею така густа і важка темрява? Чому там не сипле рожевий пил? Що це за вогники і чому їх так багато у цій темряві? Де я? Візник звертає до мене голову.

- Це Янівська вулиця.
- Янівська?
- Не пізнаєте? В'їздимо в браму?
- В яку браму?
- На цвинтар.

Ох, Боже, яка непереборна втома обняла моє тіло! Ні, я не хочу переступати цієї брами! Широка алея, висипана піском, і вогники, вогники, розсипані в темряві, наче повтикані в неї. Ні, я не хочу! Підводжуся — чи я прикований? — до останнього зусилля напружую м'язи і зісовуюся на землю. Візник нахиляється, простягає руку і легко підтримує мене за рам'я.

— Роздумалися? Я пожду. До побачення.

Не оглядаюся, втіскаюся у натовп сірих постатей, розштовхую їх і опиняюся на середині вулиці, сам один, знесилений, напроти зачиненої брами, перед якою нема нікого. Вона поволі зникає за рожевим пилом. Як я дійду до середмістя і коли? Хоч би сісти на хвилинку! Хоч би сперти плече! Зайду до першої стрічної крамниці, скажу, що втомлений, і попрошу, щоб дозволили спочити. Скільки ще йти? Чому не зустрічаю освітлених вітрин? Вони виринають позаду мене, а їх далеко ясність притемнюється і матовіє. Як це стається, що минаю їх і не помічаю? Брами каменіць відчинені, однак ніхто в них не заходить і ніхто з них не виходить. Глухі коридори тонуть у глибокому присмерку. Сяду під ліхтарнею, на тротуарі, під жовтим світлом, і ждатиму на трамвай. Він сюди мусить переїздити, він тут є! Стоїть, кілька кроків оподалік, порожній, тільки силует кондуктора, крізь рожевий пил, сіріє в рамі широкого вікна. Біжу — але віддаль між мною і трамваем не зменшується. Він їде! Їде нешвидко, вдержуючи однакову відстань. Може він доїздить до зупинки? Де ж вона? Запитаю прохожого, цього, що з'явився біля мене.

- Вибачте, де зупинка?
- Зупинка? Яка зупинка?
- Трамвайна.
- Нема.
- Як то нема?
- Тут нема жадної трамвайної зупинки.
- Значить, трамвай тут не зупиняється?
- Не зупиняється, бо його тут ніколи не було — і нема.
- Але ж я бачив!
- Ви бачили трамвай? Тут?
- Так, тут.
- Коли?
- Тепер. Він перед нами.
- Ви помиляєтесь. Перед нами Собор Св. Юра.

Він сказав — Собор Св. Юра? Так, туди ніколи не йшов трамвай. Де ж я його бачив? Не знаю. Не знаю скільки я перейшов вулиць і як сюди зайшов. Корони дерев перед кам'яною огорожею Собору, наче рап-

том схоплені ударним вітром, вигнуті вгору, палахкотять червінню і зеленню, що хвилястими смугами — над аркадою входової брами, над вузькими кам'яними сходами і балюстрадою привхідної площадки, — відбиваючись у вітражах, пливуть по ажурних лініях різьб до просвіченого золотим блиском хреста, обнявши Собор буйною загравою. Це ж Св. Юр Новаківського! Прохожий гладить долонею розвіяну, припорошену сивиною, бороду, що кучерявиться над вилогами блюзи, торкає пальцем широкого капелюха і, спираючись на ціпок, поспішно відходить. Пізнаю його. Біжу за ним і ще раз оглядаюся. Завіса рожевого пилу. Де ж Собор Св. Юра? Кричу:

— Майстре, залишіть картину!

Виростають мури камениць, жовті, каламутні світла вікон виразнішають, розпливаються і гаснуть. Коди він пішов? В якому напрямі? Близько маячіє і оформлюється постать. Задиhaючись від втоми, говорю:

— Майстре!

Постать підходить.

— Води?

Дивлюся і не розумію.

— Якої води?

— Ну, содової води.

Оглядаюся навколо.

— Де майстер?

— Майстер? Який майстер? Я продаю содову воду.

Підносить склянку і жде.

— Будете пити?

Оглядаюся знову.

— Де я?

— Що значить, де? В Єзуїтському городі.

Беру від продавця склянку і підношу до уст. Перехиляю і здивовано дивлюсь на нього.

— Що ви мені дали? Склянка порожня!

Продавець бере склянку і хитає головою.

— Порожня? Ну-ну, нічого дивного. Ви не хочете пити. Чого не хочете, того й нема.

Ще раз хитає головою, завертає в бічну алею і розпливається в рожевому пилі. Галузки бозу торкають моє обличчя, я зриваю кілька листків, але вони висовуються з-поміж пальців і рівно, не коливаючись, падають мені під ноги. Я дуже втомлений, я навіть не маю сили вдержати в пальцях кількох листків! Спочити, хоч би кілька хвилин спочити! Сідаю на лавку і, перекинувши голову на поруччя, заплющую очі. Чи я справді їх заплющив? Щільніше примикаю повіки, але рожевий пил падає і падає. Бачу серпанок лоросин і відчуваю ще більшу втому. Звідкіля я знаю цю дівчину, що сидить поруч мене? Вона тулиться до мене, бере мою долоню і притискає до своїх грудей.

— Ти довго чекаєш?

Схиляє голову, хвилясте волосся м'яко спадає на чоло і закриває її обличчя.

— Я щоби прийшов.

— А я поспішала, щоб ти не ждав.

— Коли ти прийшла? Я не помітив.

— Ти думав про мене, правда?

— Не знаю.

— О, ні! Ти напевно думав! Ти кликав мене. Це наше перше місце, ця лавка і цей каштан, що хилиться над нами.

— Він тепер цвіте?
— Цвіте, білим цвітом цвіте. Він для нас цвіте. Чуєш під долонею моє серце?
— Воно хлипає. Ти плачеш!
— Це радість. У серці вміщається більше світів, ніж у всесвіті. Я щаслива.
— Хвилина горя сильніша, ніж година щастя.
— Не говори так. Є любов. Вона була на початку. Вона стала тілом.
— Покажи обличчя, я не бачу його.
— А та сама, що була. Пізнаєш?
— Не знаю, нічого не знаю. Я втомлений.
— Ти зі мною, я дам тобі відпочинок. Обійми мене, обніми сильно і ходімо. Бачиш? На площадці під каштанами грає оркестра. Танцюють. Обніми мене сильніше. Обійдімо столики, дай руку, я тебе проведу. Це вальс. Попросиш мене?

Столики, за якими де-не-де сидять постаті, група музикантів (не можу зрахувати скільки їх), ліхтарні, що жовтіють під каштанами, наче квітки молочію у високій траві, кружляють, пропливають перед моїми очима, дедалі швидше і швидше, зникають, з'являються знову, аж зливаються в широку смугу червені, фіолету, зелені. На ній — розхилені в нерухомому усміху уста, розвіяне волосся, смичок між листям каштанів, зламана ліхтарня, розкинуті рамена, пара струнких ніг — а над усім, наді мною, навколо нас, рожевий пил, що сипле і сипле, не розколиханий нічим, жадним порухом, жадним помахом руки. Дівчина бере мене під рама.

— Бачиш ці лілеї?
Оглядаюся навкруги.
— Лілеї? Де вони?
— Перед нами.
— Звідкіля вони тут?
— Вони тут завжди, в цьому ставку.
— Але ж у Єзуїтському городі нема жадного ставка!
— Ох, який ти! Певно, що нема. Це Стрийський город. Ходім ближче, не оглядайся, позаду нема нічого. На плесі — бачиш? — розходяться круги. Один, другий, — бачиш?
— Це вітер?
— Ні, це корони. Ми — пригадуєш? — кидали їм крушини хліба. Вони підпливали, багато їх, із золотою лускою. Не оглядайся, обніми мене. Чому ти хвилюєшся?
— Я вже піду, я мушу йти!
— Ні, ні, не йди! Я прийшла, ти кликав, ти завжди кликав мене. Будемо разом. Ти втомлений, Куди ж ти дивишся? Тут нема нікого, ми самі, я біля тебе.
— Що сталося із ставком? Де його береги? Луска коропів світить у глибині, наче вечірні світла.
— Це не корони. Це там, перед нами, внизу — Знесіння. Це знесінські світла.
— Неправда! Неправда!
— Не хвилюйся. Недоречно заперечувати те, що бачиш. Ось залізничні рейки — їде поїзд, а там — залізничний міст.
— Пусту моє рама! Куди ти мене завела?
— Не я тебе завела, це тільки збуваються бажання, твої бажання. Ти на Високому замку.
— Досить, досить! Не говори! Пусту!

— Не відштовхуй мене. Обніми, обніми! Все мине, а я буду. Чого ти шукаєш? Куди поспішаєш? Що ти хочеш знайти, вернувшись? Ха, ха! Те, що залишив?...

— Пусти мене, пусти!

— Зажди! Вернися, вернися!

Біжу, продираюся крізь кущі, що раптом виростають переді мною, спотикаюся, гілля каштанів, наче клубовище в'юнків рамен, хилиться нижче й нижче, загороджує мені дорогу, алея хитається під ногами — і я починаю втрачати останні сили. Де ж вихід? Де ж вільний простір? За мною, наче два білі птахи, дві долоні.

— Вернися! Вернися!

Кидуюсь цілим тілом наперед себе — і віддыхаю свobodніше. Алея скінчилася. На останній зупинці трамвай. Біля нього кондуктор курить цигарку і розмовляє з вагоноводом, що стоїть на першій площадці, спершись на гальму. Чекають на наступний трамвай — і тоді від'їдуть. А він, може, вже під'їздить і ось-ось, зараз, блисне його переднє світло. Біжу знову. Наштовхуюсь на лавку і втомлено сідаю. Кондуктор, не докукуривши цигарку, кидає її, стрибає на площадку — і трамвай від'їздить, минаючись на петлі з наступним, що, виринувши з Театинської вулиці, зупиняється на його місці. Вагоновод швидко (якже ж він легко рухається!) тягне за ланку від каблучка, що дотикає дров, він коливається, іскри, наче штучні вогні, розприскуються навкруги, — і, поки встигаю підвестись із лавки, трамвай занурюється в рожевий пил. Іду. Наді мною знову листя каштанів. Білі свічі супроводять мене. Вони попереду мене, праворуч і ліворуч. Процесія, довга і повільна процесія — і серед неї я, самотній і втомлений. Доки вони супроводитимуть мене? Ступаю на камінні ступені і йду вниз. Білі свічі залишаються позаду, їхня ясність потахає, вони рідшають і одна по одній гаснуть. З-під ніг обсовується каміння. Тротуар нерівний і розбитий. Так, так, це Сенявська вулиця. Партерові вікна, напів прислонені завісами, жовтіють пригашеним жеврінням, що розпливається і тоне у глибині мешкань. Навскіс, у моему напрямі, щокілька кроків зупиняючись, біжить кіт. Чи він перетне мені дорогу? Гукаю ногами об тротуар і гукаю: „А кац!...“ Махаю руками і — падаю на літкарню. В колі її жовтої коронки бачу кілька постатей, що поволі обступають мене з боків. Наді мною нахиляється дашок кашкета.

— І що ж ти? З ким шпарга?

Важко підводжусь.

— Ти чого хочеш?

Дашок нахиляється ще нижче.

— Ти мене питаєш? Но, но, не так бальною. То ти балакаєш, що ти тут никаєш?

— Я йду.

— Певно, що не летиш. Ну?

— Я вернувся.

— Його? Зі Соломки?

— З далека.

— Не тріскай варята!

— Я сказав — з далека.

— Не гікляй! І без кавалів, — за чим никаєш?

— За всім.

— Ти, братку, стукнений в мозок. Липше за собою поникай.

— Не твій інтерес.

— Ов, то ти такий гойрак?

— Побачиш, чи гойрак.

— Но, но, тільки поволеньки. Ми, братку, як б'ємо, то могила цвіте. Постаті обступають мене щільніше. Кашкет відхиляється в їх бік.

— Цилюєш? Своя пака, як дріт. Маєш мойра?

— Я давно перестав мати мойра.

Кашкет нерухоміє.

— Пфї! То ти такий облітаний? Певно мама зарізала оселедця і ти кнаєш до хавіри на баль, що?

Обома руками (які ж вони важкі!) вдаряю перед себе, жовта коронка ліхтарні гасне, кашкет зникає і виринає знову.

— Та то свій варят! Дай грабу!

Простягаю руку, але її не стискає ніхто. Вона стримить у рожевому пілї, наче не моя, і поволі опадає. Спираюся об край камінної криниці. В прозорій, білій воді на блакитному небі лежать кусники цегли, каміння, бляшанки, далекі й недосяжні. Занурюю долоню і сколихую плесо. Воно морщиться, круги один за одним ударяють об цямриння, але блакить не замазується, вона глибока і спокійна, як раніше. Навколо криниці, на цілій площі Старого ринку, під огорожею божниці (яка біля неї буйна і повна сонця трава!), товпляться постаті, сходяться в гуртки, зупиняються і розходяться. Булі! Булі! Голуби! В клітках, за пазухами, в долонях. Шеки, кракуси, пурцлі, гандзлі, бузьки, листоноші і звичайні багнети. Голуб'яр нахиляється до клітки і виймає пару.

— Бачите?

Торкаю пальцем чубиків.

— Пурцлі?

— Ну а як? Не бачите? Подивіться на головку. Расові. Облітаєте, завжди додому вернуться.

— Кожний добре облітаний голуб вернеться.

— Кожний? Багнет не вернеться. Шкода говорити! Здається, що звук до своєї кляпи, а підпускає — шлюс, пропав. З'їсть трохи чужого сім'я — і до горшка. Расовий облітаний буль, ласкавий добродію, навіть як його зловлять, знає, де його дім.

— Певно, що знає. Але можуть йому підтяти крила.

— Ну і що? Все одно до чужого не звикне. Ледве-но пера відростуть — буль уже в дорозі додому. Щоб не знати де був.

— Може згинуть.

— Чому ні? Може згинуть подорозі, може вмерти з туги.

Голуб'яр ховає голубів за пазуху і дивиться втору.

— Бачите того шека?

— Де?

— Над Жовківською, напроти цієї малої хмаринки.

Але я не бачу жадного шека — і не бачу ні хмаринки, ні голуб'яра, ні криниці, ні Старого ринку. Збоку — запарований кіоск (напевно є „канольди“ — чотири за десять), а на розі — катеринкар. Крутить ручкою і, звівши голову, хитається помалу і рівномірно. На катеринці — папуга і коробка. В ній рівно складені карточки з десятками долів. Катеринкар перестає крутити і бере коробку.

— Хочете льос?

Усміхаюся.

— Ні.

— Не хочете? Довідається, що з вами буде, що вас чекає, чи будете щасливі, чи ні. Ну? Все в цій коробці.

Здвигаю плечима.

— Пощо мені?

— Як пощо? Попробуйте.

— Не вірю в це.

— Ах, який ви наївний! Хіба я кажу вірити? Багато людей вірять у те, що самі собі здумують. Кучеряві хмаринки, які появляються і зникають. Що вони мають спільного з дійсністю? Дійсність, шановна особа, тут, у цій коробці. Схочете — можете мати чорне на білому. Жадної гранди — просто й ясно. Берете льос?

— Не знаю.

— Не знаєте, бо думаєте. Гляньте на мою Кляру. Нахилився до коробки — і за секунду держить у дзьобі розв'язку таємниці. Її успіх більший, ніж ваш. Жадних комбінацій. Бере те, що бачить. Ну, дати льос?

— Хай буде. Давайте!

Катеринкар підсовує коробку і папуга витягає рівно складену карточку. Хочу її взяти в пальці, але вона — метелик. Тріпочеться над катеринкою і я ніяк не можу його зловити. Папуга, переступаючи з ноги на ногу, клює рожевий пил.

— Фраєр! Фраєр! Фраєр!

Метелик летить, кружляє, то опадає, то підноситься вище і, коли мені здається, що вже маю його в долоні — він знову переді мною, над Краківською площею, над будками, над прилавками, над головами юрби, що рухається в усіх напрямках, вертається, тріпочеться на одному місці — і манить, манить! Розштовхую ліктями, продираюся, зударяюся із чиймись плечима, раменами, топчу чийсь ноги, не бачучи нічого, тільки метелика, що попереду мене. Він креслить півколо, мерехтить перед вітринами крамничок (кому потрібно стільки ґудзиків і шнурівок?), кодо залізної помпи з погнутою, іржавою бляшанкою на ланцюгу (яка в цій помпі холодна вода!), перелітає на другий бік вулиці, низько висне над тротуаром, ледве помітно коливається (як легко його накрити капе-люхом!) — і раптом, наче пірваний вітром, летить угору, і зникає над фасадом Великого театру. У фойє заходять пістаті, товпляться коло кас, вертаються, задержуються перед оповістками про виставу і знову входять. Що сьогодні грають? „Оборона Ксантипи“, „Фройляйн доктор“, „Людина, що стала четвергом“ чи „Наше містечко“? Нахиляюся над оповісткою, вдивляюся в неї і коли ось-ось крізь рожевий пил, здається, відчитаю назву п'єси, букви міняють свою форму, перемішуються і я ніяк не можу скласти їх разом. На мале рондо заїздять таксі, шофери відчиняють і зачиняють дверцята (де ж пасажир?), хитаючись на боки, з'являється однокінний ф'якер, візник оглядається на задні сидження, махає батогом і їде далі. З-під ніг, між їжакуватим лущинням і лапастим листям, уздовж алеї Гетьманських валів, розкочуються блискучі каштани. Під деревами — пусті лавки. Над ними жовті вахлярі світел, захолоді у власному крузі, плоскі і без відблиску. Великі бліді плями вікон пливуть у рожевому пилі, зупиняються і відпливають у різних напрямках. Трамваї! Віденська каварня! Але я вже їхати не хочу. Звідси, від Віденки, так уже близько, Боже, як близько! Піду пішки. Хай трамваї зупиняються, хай ждуть, хай від'їжджають! Щасливої дороги!

(Док. буде)

ЩО ПОДАРУЄТЕ

на іменини чи уродини своїм рідним і близьким?

Літературно - мистецький збірник „ЛБВІВ“ — за \$9.00,
або \$16.00 у шкіряній оправі. — Замовляти в В-ві „Київ“.

„Друзі! Дозвольте мені вмерти!..“

„!CAMARADAS! !DEJADME MORIR!“...

Педро Гарсія Суарез належить до тих авторів, що оспівували славний у часі еспанської громадянської війни еспансько-мароканський Легіон, відомий теж під назвою Терсіо. Цей Легіон, якого командантом був сьогоднішній голова еспанської держави, а тоді наймолодший у світі генерал — Франціско Франко, відіграв у визвольній боротьбі, як її називають еспанці, вирішну ролю. Серед вояків Легіон мав велику славу і кожний еспанець, якого приймали до Легіону, був гордий з того. Потім постала досить багата поетична література про Легіон — вірші, оповідання, спогади, повісті тощо. Одним із кращих творів про Легіон є повість-спогади „Легіон 1936“ П. Г. Суареза, учасника еспанської визвольної війни і потім члена Легіону. Це його один-єдиний досі твір, але один із найкращих на ту тему. Подаємо в перекладі останній розділ.

Командант скликав старшин. Були там Ульсета звільнений від обов'язків та Пунтіля високий і замріяний, Херез еротичний, як пав, Тіно крикливий, як перекупка, Еметеріо розкудкудаканий, Тесада, Чамако, Хуан Рамон Фернандез, отець Кабаль... Бракувало багато: Гвасіто, Артуро, капітана Алєґрія, Елькісе... Бракувало багато, але їх брак доповнили ті, що ждали на свою чергу в передпокою капітана Берналя, зберігаючи безоглядну чергу, яка їх вела до смерті. Командант говорив повільно, прошиваючи їх своїм поглядом.

— Трохи-по-трохи доповняли ми свої відомості, розшифровували деталі, установили дати... Вже від довшого часу збігці з ворожого табору говорили нам про жаклиний плян. Всі поля довкола клініки¹ підміновані. Всі підземельні ходи й проводи ведуть до одного центру. Сьогодні наша розвідка принесла останні відомості. Цієї ночі червоні висадять в повітря всі наші становища! Це станеться в тому самому часі! Коли експлозія позбавить наші окопи оборонців, вони займуть їх без одного стрілу. Такий плян ворога... А тепер наш...

Він дуже простий. Коли смеркнеться, залишимо наші окопи. Всі наші сили займуть безпечні оборонні становища, щоб таким способом оминути наслідків експлозії. Оборонну лінію робимо у віддалі двісті метрів. По експлозії цілий Легіон² піде на руїни...

Там зустрінемося з ними. Та це вже буде легке. Праця буде зредуквана до уживання ножа...

Командант продовжував мову:

— Це буде початок сильного наступу й великого бою. Якби вони нас усіх висадили в повітря, тоді мали б вихід для своїх військ, бо перстеня довкола Мадріду був би перерваний. Це не може статися, Ви знаєте, що це не жарти...

Минуло кілька мовчазних і мертвих хвилин.

— Наші становища не можуть залишитися цілком порожні. Це вже не є Університетське Місто,³ а місто Терсія.⁴ Тут ми є у нашій власній хаті. Коли залишимо наші становища, про це може довідатися ворог,

¹ Клініка — це університетська клініка в Мадриді, за яку йшли дуже завзяті бої в 1938-39 рр.

² Легіон — Африкансько-іспанський Легіон.

³ Університетське місто — в Мадриді, яке було тереном великих боїв.

⁴ Терсіо — назва Африканського Легіону.

і, коли ми будемо спокійно ждати вибуху, вони займуть наші окопи, вибуху не буде, а вони опанують наше домашнє вогнище, хату Легіону. Це виключене! Наші сили мусять залишити становища, але частина нашої передньої сторожі залишиться на своїх місцях. Ці частини будемо змінювати що п'ятнадцять хвилин, але командуючий старшина мусять там залишитися постійно, щоб слідувати за всім і обстежувати наші окопи. Я скликав вас, бо потребує такого старшини...

Гостра дисципліна, що держала їх непоручними, напруженими, виструнченими і мовчазними, на одну мить — зірвалася. Різкий оклик і вже можна було зрозуміти, що всі готові на таку жертву. Командант був єдиним, що мовчав, непривітний, скриваючи на своєму лиці глибоке переживання, що гонило по його жилах, наче щось холодне проникло в круження його гарячої крові.

Холодним знаком завів тишину й уривчастим, беззвучним, терпким і рівним монотонним голосом продовжав говорити:

— Дякую вам... Я також зголосився. За цю пропозицію, нашому командуванню, на моєму службовому листку поклали: брак дисципліни. Це моя перша і єдина зла замітка за п'ятнадцять років служби. Що можемо зробити!...

Не хотів вказати на нікого. Хай розсудить жереб. Хай буде вибраний.

Хуан Рамон виступив наперед:

— Команданте, тому рік прийшов я до Легіону... Мій друг Артуро, що того самого дня прийшов зі мною — поляг... Він був без порівняння більше вартий за мене. Був молодий. Більше хоробрий, більше життєвий, більше мрійливий. Я не маю ні однієї з цих рис. Присягаю вам, що мені не жаль вмирати! Ця служба належиться мені, бо досі ніякої іншої я не зробив...

В тому моменті сухий Вуельта спокійно, без ніякого зворушення, відповів йому:

— Я не рішаю. Не можу знецінювати пропозицій ваших друзів, щоб дати вам особисте задоволення. Спитайте своїх товаришів. Коли вони погодяться, погоджусь і я. Любов і гордість легіонерські вартують більше як життя. Я не можу зранити любови нікого з вас...

Хуан Рамон звернувся до старшин:

— Друзі!!... Дозвольте мені вмерти!!... Віддайте мені своє місце! Я не хочу забрати вам лаврів, ні міртів героїв... Не хочу бути героєм!!... Не хочу лаврів вінків і квітів! Не хочу ніякої нагороди! Дозвольте мені вмерти!!

Здавалося, що він був в екстазі. З витягненими раменами, з розбурханим волоссям не перестав просити:

— Хотів би я, щоб ви мене ненавиділи. Мені потрібна ваша ненависть, бо нею легше було б мені купити ваше почування. Чому ви мене не ненавидите? В заміну дозволяю вам написати на моїм гробі, коли взагалі буду мати гріб, коротку епітафію: „Помер, бо був каналіє!“ Це задовольнило б вашу ненависть. Ненавидьте мене! Ненавидьте мене сьогодні!

Тесада поклав йому руку на рамя і солодко сказав:

— Заспокійся, Хуане Рамоне! Ти знервувався. Знаю чому... Заспокійся!

А звернувшись до команданта, попросив:

— Хай розсудить жереб... Так думаємо всі...

На маленьких кусниках паперу, кількакратно зложених, виписали всі свої імена. Легіонерська шапка сповнила службу урни, а командант витягнув один папірчик. Без поспіху розвинув його і прочитав:

— Поручник Хуан Рамон Антунез...

Витягнув руку й показав усім папірець. Відтак звернувся до поручника:

— Поздоровляю вас... Ви маєте щастя вмерти. Вмерти геройськи. Вмерти як мужчина, а не як огірчений життям. Не знецінюйте героїв Легіону!..

* * *

Кожних п'ятнадцять хвилин двадцять людей вмирало, двадцять спасалося. Хуан Рамон, примістившись над окопами, час-до-часу притискав лице до вогкої землі, але зараз підносив його до неба, з якого падав на нього ніжний, дрібненький дощик, що здається своєю легкістю не падав, а літав серед темної ночі.

Двадцять людей вмирало, кожних п'ятнадцять хвилин... Двадцять спасалося...

Отець Кабаль ходив як тінь між тінями. Його довга, костиста, фантастична силуета зарисовувалась у темноті, коли він ходив від окопу до окопу. Легіонери притулювали свої лица до темряви нескінченої ночі, приймали священика мовчазно, що сполучував свою голову з головою вартівників і шептав до вуха слова прощення:

— Без гріха зачата...

І там, серед ночі, під дощем, його кістлява рука невидимо підноси-лась аж до неба, опускалась до землі, роблячи хрест відкуплення. Той, що вслухувався в слова прощення — хреста не бачив. Але рука, якби рубала поліно, підносилася й опускалась, благословляючи простори, якби розганяла шовковоніжні краплини дощу. Священик не вбивав, не був легіонером. Був священиком.

Коли командант заборонив йому виходити на окопи в першу лінію, отець Кабаль, якби жалівся:

— Хочете щоб вони вмирали без сповіді? Хочете, щоб я їх залишив непростеними? Навіть якби ви були тисячу разів командантом, то я таки піду до них...

Командант Вуельта не хотів, щоб вони вмирали без сповіді:

— Можете їх сповідати тепер. Перед тим, як відійдуть на становища, але в окопи ви не підете. Хоч тут тільки цей раз команду, але накажу, щоб вас зв'язали, як клунок, коли не послухаєте. Розстріляю вас! Тут наказую я! Що це за норови?..

Добрий священик побоювався, що та тверда, негнута людина виконає свої погрози. Впав перед ним на коліна, простягаючи на хрест рамена, аж коліна затріщали, вдаряючись до землі, а вихуділе тіло, хоч було в покірній поставі, здавалося, росло.

— Вуельто!.. Вуельто! А коли б там був твій син? Тоді дозволив би ти мені піти туди?

Командант Вуельта ще більше розлютився:

— Ти шарлатан! А хто вони є? Не є вони мої сини? Так, вони є мої сини!! Мої сини! Мої сини!

Гонив по кімнаті і затиснутим п'ястком бився в сильні груди аж гомін розносився, як з голосного бубна.

— Вони є мої сини!..

Священик плакав:

— Дозволь мені йти туди, благаю тебе, дозволь мені цілувати твої ноги, змивати їх сльозами... але дозволь йти в окопи! Прощу тебе в ім'я Боже!

Лице отця Кабала було, як залякле. Покликуючись на ім'я Боже,

він поглянув недовірливо на Вуельту. Приляг до землі, як зламане дерево... Хлипав...

Командант положив йому свою руку на голову.

— Іди, добрий пастирю!.. Іди і вкажуй їм шлях до раю. Виправдуй їх перед Ним...

Отець Кабаль, як тінь, не зважаючи на дощ, ходив поміж ними. Він не ходив землею, а літав. Був такий спокійний...

Кожних п'ятнадцять хвилин двадцять людей вмирало... Двадцять спасалося...

Хуан Рамон помалу западав в агонію. Здавалося, що переживав свою останню хвилину, останній критичний момент, що має прозвучати на тому годиннику, який позначає невідкличний кінець людського життя. Хуан Рамон був так далеко від спокою... Ох, смерте мовчазна, смерте! Запізнена смерть, що проволікає свій прихід! Смерть, що гострила свою косу за столом капітана Берналя! Берналь є стоїк, Берналь є гігант... Важко живучому йти слідом за смертю. Жити й очікувати на смерть! Вмирати, очікуючи життя! Відчувати щастя болем і біль щастям!.. Холодна смерть кількох хвилин...

Хуан Рамон на грані спокою примирив з туги. Той біль, що стискав його душу, був зруйнований. Його серце, — що то є серце як не помпа, що порушує кров? — розскочиться на тисячі кусників, а з ним життя, радість, щастя, Кончіта... Кончіта вмере у його мозку, коли його мозок умре. Щоб не вбити її в нім, він сам умре. Щоб убити той спогад, що вбиває її, треба, щоб залізо вбилося в його збожеволілий мозок, у почування.

Поглянув на чорне, непривітне й непрозоре небо... Дощ спливав йому по чолі, змиваючи очі й висохлі уста... Отець Кабаль знову наблизився до окопів... Щось якби зарисовувалось і слідкувало за ним. Хуан Рамон притиснувся до земляної стіни, щоб дати йому перехід, склонивши голову на свіжу землю, вдихаючи її весняний запах, вогкий весняний запах....

Отець Кабаль не минав його. Здержався коло нього й поставив свою руку на його голову, як мати дитині:

— Сину!.. Чому попадаєш в розпуку? Божого Призначення виминути не можна.

Підняв його голову й поцілував у чоло.

— Гляди, хто тут біля тебе...

Поручник відчув, що його серце — о, дивні шляхи Божої Премудрости! — перестало битися. Велике зусилля цілої його волі примусило його задержати свою попередню поставу. Навіть не зчувся, як притис своїми дужими раменами ту білу тінь, що впала в них, заливаючись сльозами.

— Кончіта!.. Кончіта!.. Кончіта!..

Для нього вона мала інше ім'я.

— Моє життя!.. Моє життя!.. Моє життя!..

Хуан Рамон присягав:

— Обожаю тебе!.. Обожаю тебе!.. Обожаю тебе!..

Сполучились уста. Серця вибирали вже один такт. А отець Кабаль підніс свої костисті, вихуділі, довгі рамена до неба і молився:

— Господи наш! Пане Боже всіх нас. Боже добрих. Боже лихих. Боже людей, птахів і квітів... Ти, що сполучаєш зерна піску пустині. Ти, що заспокоюєш морські бурі. Ти, що Твоїм божеським подихом підносиш пилочок квітів і наказуєш їм рости, розвиватися і множитися. Ти, що є Богом, бо Ти Милосердний. Зроби, Боже, щоб їх кості ясніли Твоїм

поглядом! Візьми їх чисті душі до Твого раю! Щоб його жертва, Боже, не залишилася невідомою. О, Боже!..

Уста єдналися тисячі разів і на грані вічності складали собі обіти.

— Іди! Іди, Кончіто! Іди, моя любове! Ти мусиш жити. Хочу, щоб ти жила за нас обоє. Бажаю, щоб мої кості наповнялися радістю, коли будеш молитися на моєму гробі. Як я гарно буду вмирати. Побачиш... скоро. Тепер ти моя, тепер твоє життя є всім для мене... Що за гарна є спокійна смерть! З якою радістю зустріну свою смерть! Хочу вмерти з тією чистою, невинною блакитною любов'ю! Іди! Люблю тебе! Іди!

Коли знову наблизилась тінь, Хуан Рамон хотів відірвати її від себе. Вона прилипла до його шиї з гістеричною силою:

— Не хочу, не хочу, не хочу!.. Дозволь мені вмерти з тобою, або жий для мене!

Отець Кабаль пригадав їй:

— Ви обіцяли командантові бути тут тільки п'ять хвилин. Ви досягнули це Богові. Залиште Хуан Рамона, хай він сповнить свій обов'язок мужчини, легіонера й еспанця. Обіцяю тобі, дочко, що скоро будете разом навсе. Разом навіки. Яке значення має жертва на кілька днів, років перед Божою заплатою?

Кончіта заливалась гіркими сльозами. Хуан Рамон схопив її у свої рамена і пив чашу життя з її ніжних уст. Його життя гасло з хвилини на хвилину, щоб покинути слабе й безсильне тіло... Вирвали її з обіймів двадцять мужчин, що вертались до життя. Інших двадцять — прийшли вмирати...

Отець Кабаль обняв Хуана Рамона. Поручник виструнчений, спокійний, вдивлявся у зникаючу постать Кончіти. Гураган, страшний гураган розпирив йому груди. Вкінці, коли шелест тих, що відходили, тих, що йшли назустріч життю, зник далеко поза чорними окопами, Хуан Рамон глибоко зідхнув і цілком заспокоївся.

— Приклякни...

Добрий душпастир положив свою руку на гарячу голову каянника і шептав свої слова, святі речення, чудотворні і вічні:

— Без гріха зачата...

* * *

Рік пізніше... Що значить рік у нескінченному колесі часу? На домах міста шелестіли прапори. Місто кипіло людьми, криками, окликами й похвалами. Перемога прийшла разом з весною. Нові соки наповняли зелені пупляшки, живі і свіжі; над оновленими полями співали ще свою пісню скоростріли. Троянди своїми колючками пробивали чисте, як кришталь, небо. Колючками, що родять троянди, червоні, як кров, червоні, як гнів, червоні, як демонська людська гордість, червоні, якби вони самі були їх власними муками. Святочно вбране місто кипіло людьми, які вважали себе рівними богам. Але дійсні боги дрімали непорушним сном смерті під поораною і вогкою землею окопів.

Рік пізніше, тільки один рік, а мертві залишились самі, спокійні, усміхнені, а їх тіло служило поживою траві, що потрохи вкривала мури клініки, встелюючи їх своїми металічними, кучерявими тільцями, обіймаючи їх ніжно своїми ніжними раменами, ласкавою зеленню, обіймаючи їх своїми гачкуватими раменами...

Виросли стокроти... Того року мали вони жовтуваті пелюстки з червоними ниточками, якби кровними жилками.

На окопах велика таблиця-плита, розбита на двоє скорострілом. В її щілині виросла самотня велика стокроть. Стокроть жалобна, що шу-

мом своїх ніжних пелюсток співала тугу — жити. Кожного року, коли стокроть починала співати свій апогей життя, ніжна жіноча рука стинала її у стані. Жінка голубила своїми устами квітки і з тугою випивала краплину її соку, що випливала з її зраненого стану... Блискуча, прозора краплина з запахом крові. В її вухах відбивався шум хвиль, що замирали на пляжі. Вона була оп'яніла шумом в ухах, сонцем і солоністю крові...

Жінка плакала...

Авториз. переклад Дмитра Бучинського

Е. Маланюк

ЗИМА

Ти, як сестра, приходиш, зимо, знов.

Вже по наркозі пізнього туману
Етером змила закипілу кров
І сніг, як легка марля, ліг на рану.

І цілий світ біліє, як шпиталь,
Для вояка, що зацілів по битві,
Що знов відчув життя солодкий жаль
І дяку серця віддає в молитві.

Лютий, 1955

Фридрих фон Шіллер

ДРАКОН

(Загадка)

Є дракон, та чудерний такий,
що земля ще таких не зродила.
Він, потвора, і злий, і швидкий,
з ним змагатись нікому не сила.

Він із криком, із гиком страшним
нападає так нагло на здобич!
Тне їздця і з конем верховим,
і аж блідне від гніву і злоби.

І від нього й замок не спасе.
Все на шпиль норовить він у шалі.

Та приваблює от над усе
дивака того панцер із сталі.

Він ламає, неначе стебло,
стовбури у вогненному льоті,
і, яке би тверде не було,
він ковадло і те розмолотить.

Той дракон, що тремтиш перед ним,
не один він у полчищі горнім.
А ударить хвостом вогневим —
гине з ревом і сам, наче в горні.

ЗАГАДКА

Укритий в кременінному домі,
лежить він, дрімає. Як воїн,
вискакує він без утоми
на поклик залізної зброї.

Спочатку й від подмуху твого
йому боронитись не сила,

і крапля задушить малого.
Та мить — і вже вирости крила.

Якби так до нього сестру
приєднати, —
він став би володарем світу,
крилатий.

Переклади О. Лятуринської

ДВА ВІКНА

Я знаю дім. Там два вікна,
таких маленьких і вузьких.
Світ дивиться до них щодня
і чудно визирає з них.

За вікнами сидить артист,
він за покликанням маляр,
і випробовує свій хист
палетю прерізних барв.

Який на диво вправний він!
І за який короткий час
квітки і трави й неба синь —
усе змалює він нараз!

Він, дійсно, справжній чарівник
або який штукар-чудій:
на місці меншим, ніж гаплик,
умістить цілий палац твій.

От загадає щось собі
господар дому — тут умить
у вікнах образи любі,
і кожен кольором горить.

Уболіває тяжко він,
за кимсь сумує — тут маляр
замружить вікна й наче тінь
от пробіжить із-поза хмар.

Коли ж до двору де весна —
у вікнах радість і тепло.
А зиркне осінь — от і на! —
Десь радості мов не було.

І вже як суджено отак,
щоб той господар дому вмер —
у вікнах стане віщий знак,
щоб хтос віконниці припер.

Переклала О. Лятуринська

З французької

Альфред В. де Віні

ФРЕГАТА

Прекрасна, гей, була моя фрегата,
Як під вітрами йшла та в колиханні
Жахтіла вогнеблизками агатів,
А небосхил палав у час світання.

Я з палуби не йшов ні на хвилину,
Як море грало голубо-зелене.
Чи міг я, капітан, її покинуть,
Фрегату цю, що всім була для мене?

Вона була уся моя родина —
Чогось ріднішого мені не дано.
Вона послухно йшла, немов дитина,
На мій наказ в далекі океани.

І попереду усієї фльоти
Прорізувала шумовинні лави
Та йшла вперед із певністю пілота
І з гаслом: „Хай живе моя держава!“

Роберт Л. Стівенсон

РЕКВІЄМ

Де видно зорі й спняву безкраю,
Копайте гріб мій, як скінчатся дні.
Я радо жив і радо я вмираю
І цей мій заповіт сповніть мені.

Такі слова ви вирізьбить про мене:
„Спочив він тут, де завжди хотів,
Лишив мисливець урвище зелене
І мореплавець вже прийшов з морів“.

Перекл. Р. Климкевича

Берека

З ПЕРЕЛИЦЬОВАНОЇ ОДІССЕЇ

Було літо, було літо
та й стала зима.
Як не було пригодоньки,
то й тепер нема.

Ой, була ж то пригодонька,
як мене советчик гнав!
А йому я, панібраття,
та й п'ятами наживав.

На коні він гнавсь наохляп
і „накрив“ мене в момент.
Ніс kota я — кіт був здохлий —
німакові в контингент.

Як забачить мій годинник —
та й до мене, та й кричить:
— „Ти куди женеш скотину?
Ах, ти контра! Ах, бандит!“

Розкрадять добро, шахраю,
всенародне? — Тільки зважсь!
Тут і лошадь понимаєть,
де шкідництво, саботаж!“ —

Бачу я: не переливки.
Гне куди от підчихвіст! —
Зняв я й штані, щоб взагрівки
не дістати — й сам у ліс!

Він за мною! Та від злого
Бог якось захоронив.
Вже й не пам'ятаю того,
як в Лягарді опинивсь.

А народу ж то — до ката!
Тут і лях, литвин, лотиш
та вже й свого вдосталь брата.
Ти тихцем сиди й не диш!

Ну ж сліпа Фортуна в фанті
 кине, мов на кпин, талан? —
Був-не був, — коляборант ти!
Хоч-не-хоч, — репатріант!

Тут уже нехитрий янкі
допоможе хоч куди.
Німакові до тачанки —
то було б ще з півбіді.

І в камп-льосі, от як часом,
дасться жереб свій знести:
мрій про джунглі й про пампаси —
і погулуй вволю ти!

Смерть, як садовить до джипу
з напрямком до „Батька“-Джо.
І — окей! — Бодай ти сціпивсь! —
Тут советчик — під ружо.

От і далі вгадуй фанти:
а чи куля, чи Сибір?
Потаскухо, ти, Альянто! —
Дьогтем мащений твій двір!

Хоч під сміх тут не зневолюй! —
Роздобути дай штани
і підісти хоч квасолі —
та й до „Батька“ вже жени!

Лягард, Німеччина, 1947-48(?)

(За Рудакевичем)

М. Острозерха

ВЧОРА Й НИНІ

Прийшла мені на думку старовинна мистецька традиція — коли ще музика й малярство тісніше йшли поруч себе. Ось, берімо, в Орвієто, за цілорічний літургійний цикл давали яких тридцять релігійних співних вистав. Їх ставили на сцені. Це діялось у 1300 роках. Великим успіхом втішалась містерія Христового Рождества.

Таку релігійну виставу-містерію Христового Рождества, яку дуже тонко й вичуто написав імовірно якийсь священик, переповів фресками мистець Уголіно д'Ілляріо, десь між 1370—1380 роками, в абсиді катедри в Орвієто. Побуваючи в цій катедрі — чи не в 1933 р. — при всім захопленні „Страшним Судом“ Луки Сінйореллі, я таки із зворушенням поринав і жадібно вдихав оті патиною століть покриті глибокі

тони, віртуозні лінії старого Уголіна д'Ілляріо!..

Люблю старовину! Обожаю старовину! Мою рідну, від Аліпія починаючи. Як брати лінію, її декоративність та естетику, як брати тон, його силу й глибину, то від Трипілля, Греції, Риму починаючи, на італійському ренесансі кінчаючи.

А є й у нас такі нерозважні люди й мистці, що старовини не люблять! Вони захоплюються Матісами, Сезаннами, Пікассами..., не вмючи, не стараючись у цих же майстрів побачити, що вони ж любили, обожували ту саму, що я згадав, старовину!

Тому й великим мистцями стали!

Поминувши, що Пікассо цю старовину спрофанував!

Це також — мemento!..

„ЯКБИ МИ ЗНАЛИ...“

У моді, своїми творами, — повні надії, хоч випливають із бурхливого моря життя! — стає французький письменник-філософ Пегі. Він захоплювався Корнеєм. Не любив він Расіна, у якому „оживав класичний і поганствуючий сантимент фатуму, призначення, а послідовно з

тим — відокремлення людини перед призначенням“. А це — підпадання людини під жахливу жансеністичну предестинацію. Ідеаліст і віруючий Пегі пише:

„Якби ми знали наші взаємні мізерії, то все було б усистематизоване до сорока вісім годин“.

* * *

...Є в нас мистці, що — буває ж! — глузують із нашої мистецької старовини, а своїм „мистецтвом“ стали вони чи стають безбатченками. Інші ж, наш молодняк, тут, на неукраїнській землі, під неукраїнським сонцем, без українського духово-мистецького оточення, не живуть для українського мистецтва, бо й не звертають уваги на нього. А врешті, де ж він побачить старовинні твори наших мистців на Вавелі у Кракові, у Люблині, у Сандомирі, в Києві,

в Чернігові чи в наших музеях у Львові? Де він побачить твори того Михайла Бойчука, що вмів — хто знає, чи не найглибше! — поринути в духові надри мистецької України й дати правдиво нові, модерні, але дуже українські твори — формою, стилем, вичуттям, висловом?

Хоч, передумавши, насувається на думку поважне „але ж“! Бо ж є на цій приятній, добрій землі наші мистці, які прибули сюди в останніх роках, які принесли з собою

й українську мистецьку культуру та її духа. Вистачає згадати такі імена: Микола Бутович, Петро Мегик, Михайло Осінчук, Петро Холодний мол. Маємо тут і нашого єдиного, імпресіоніста визначного української культури Михайла Мороза. А над ними всіми своєю мистецькою дужістю володіє Олександр Архипенко, тут давно живучий, який в основу своєї творчості кладе найкращі первні нашого мистецького минулого. Ось милеві стовпи українського мистецтва, на які наш молодняк може звертати очі свого духа!

Вміти піти у свою старовину, заглибитись у ній, з її коріння набрати духових творчих соків і дати нове мистецтво — це велика задача мистця. Цю велику задачу подолає лиш великий творчим духом мистець із Божою іскрою.

Коли Донато Браманте прийшов з Міляно, — з упадком дуки Льодовіко Сфорца іль Моро, — до Риму, тоді, перше, ніж узятись за будову своїх монументів, він студіює старі монументи старовинного Риму. Він приглядається їм, робить виміри, потім, несміливо, а може і з деяким острахом, хоч у Міляно вже оставив свої архітектурні праці, — береться за будову монастиря Санта Марія делья Паче в Римі, закінчивши його в 1504 р. Після цієї праці, не перестаючи студіювати старовинні монументи, він зносить, будує сміливий, модерний, на старовині спертій канон: „темпетто“, на горбі Джанікольо, в подвір'ї біля церкви Сан Петро ін Монторіо. Це, врешті, був модель його архітектури, якої він хотів, шукав, створив. Всі мистці й архітекти, відчувши, що, нарешті,

з'явився той, хто зумів оживити Вітрувія, один за одним підносились на горб Джанікольо, щоб тут подивляти, вимірювати цю з мармуру цяцьку. Після того темпетто, храмику, Браманте попадає у дійсну мистецьку фурію, у творчий шал: він, ставши папським архітектором, без милосердя дощентно валить старовинну базиліку св. Петра, запроєктувавши передтим, — на старовині спершись, — нову базиліку, будує новий папський палац, докінчує палац Канцелярій, будує хор у Санта Марія дель Попольо, будує палац для графів Капріні з Вітербо, що його пізніше купує для себе Рафаель, дає проєкти для палацу Трибуналів, будує отой імпазантний Кортіле дель Бельведере у Ватикані. І найбільше творчий, діяльний, — від темпетта почавши, — був він у 60—70 роках свого життя. Безперечно, він у своїй творчості не поминув двох великих, на старовині спертих попередників: Ляврана й Альберті, але, як знаємо, Браманте своєю архітектурою приступніший, вимовніший.

Чому я так, хоч і коротко, але подрібно зупинився на Донато Браманте? Бо він дуже сильно і „безлично“ на старовину сперся; але й дав такі твори, що в архітектурі ніхто його не перевищив. А старий Мікельанджельо, хоч як не любив „інтригана“ Браманте, будуючи базиліку св. Петра, щільно тримається плянів Доната й іншим, наступникам своїм, поручає триматись плянів Доната.

Мистці великі духом ніколи не лякаються старовини і стають у мистецтві безсмертними!

Малим коштом можете зробити добре й корисне діло та приємність — коли заплатите однорічну передплату на „Київ“ в дарунок своїм близьким, знайомим чи приятелям, які його не мають, або університетським чи публічним бібліотекам в Америці й Європі.

Річна передплата \$3.50 — це невеликий видаток, а діло дуже корисне.

В-во „Київ“

Письменство мореплавського народу

Закінчення

4. УПАДОК І ОБНОВА

Сімнадцяте століття, це найтемніша сторінка в історії Португалії. Воно принесло їй утрату державної незалежності та повний занепад господарського й культурного життя. Причини цього занепаду криються ще в другій половині шістнадцятого століття і помітні вони в усіх ділянках національного життя: невикористання заморських колоній, смерть короля Себастьяна та цвітту португальського лицарства на полі бою в Марокко, щораз більша загроза із сторони Іспанії та наступ на кольонії зі сторони Англії, Франції та Нідерляндії. Іспанська займанщина та створення іспансько-португальської дуалістичної монархії, що перетривала кількадесять літ, відбилася від'ємно на всьому культурному житті Португалії, головню на письменстві. Вправді португальському народові вдається відновити своє суверенне королівство, але духовий занепад триває аж до кінця сімнадцятого століття.

Епічних творів постає вправді багато, але всі вони в дійсності тільки римовані хроніки. Лірика не виявляє теж ніяких замітніших досягнень і зупиняється в розвитку португальський театр. Чернець Бернард де Бріто пише свій об'ємистий твір „Монархія Люзітана“, починає його Адамом і Евою та кінчає Генриком Бургундським, отже кінчає властиво там, де повинен був почати. Теж і інші історичні твори не стоять уже на рівні давніших, з попередніх століть. Цю темну добу португальського письменства роз'яснюють дві постаті: Маріян Алькофорато, що пише „Листи португальської черниці“ — найбільше людський документ цієї доби і справді високомистецький твір, та незвичайно талановитий Антоніо Віейра, місіонар в Бразилії з чину Ісусовців, дипломат, літерат і „князь католицьких промовців“, що визначається в ділянці прози.

Справжня трагіка португальського письменства „століття неволі“ виявляється в тому, що найздібніші письменники й поети пишуть іспанською мовою, між ними великий драматург Дон Франціско Мануель де Мелльо, який який до сьогодні вважається класиком іспанського письменства. Португалія дає завойовникові не тільки своїх Гоголів і Короленків, але виявляє навіть меншу відпорність ніж Україна, бо віддає своє письменство під надмірний вплив мови та чужої іспанської духовости.

Обнова приходить щойно в вісімнадцятому столітті. Завдяки розумним реформам геніяльного диктатора маркіза Помбаля, держава здобуває частинно своє колишнє становище в світі. Помбаль дає виразні й доцільні напрямні португальській політиці, уздоровлює господарські відносини та зміцнює становище королівства в заморських колоніях. Король Жуан закладає історичну академію і допомагає португальським історикам досягнути колишній рівень знову. Заложена 1780 р. Королівська Академія Наук має в культурному житті нації ще більший успіх. В першій половині 18. століття починається в країні похід ліберальних ідей, зате друга половина приносить зворот до античної класики та до великих національних традицій шістнадцятого століття.

В письменстві помітний неокласичний напрям і змагання до зорганізованої співпраці. Появляються письменницькі об'єднання, т. зв. „аркадії“, що гуртують найкращі таланти країни. „Аркадія Улізіпоненсе“ і її основник **Педро Антоніо Жуакін Корреа Гарсан**, найвизначніша постать цієї доби, як теж „Аркадія Люзітана“ борються за новий смак, за відчищення та збага-

чення мови. Їхнє намагання приводить до відродження майже всіх літературних форм: драми, трагедії, комедії, епіки, але передусім до відродження улюблених для португальського письменства форм лірики, сатири, буколічної новели та пасторальної драми. Однак португальська національна драма європейського рівня таки не досягнула — з браку талантів і з браку тісного зв'язку з народом.

Культурне життя Португалії вісімнадцятого і України дев'ятнадцятого століть виявляє дуже багато подібних і спільних рис, однак португальські літерати й науковці творять серед багато сприятливіших умовин — за ними стоїть самостійна, національна й зацікавлена культурним розвитком держава.

В дев'ятнадцятому столітті робить Португалія далішні поступи. Коротка французька займанщина не порушує її державности, а втрата Бразилії не заломлює національного духа. Бразилія залишається португальськомовною країною, і її розріст є одночасно розростом впливу португальської мови та португальської культури. Зате в Португалії відживає старе зацікавлення заморськими землями й африканські посілости Анголя й Мозамбік манять знову португальських подорожників і дослідників, які виявляють там незвичайно замітні успіхи своєї діяльності. Разом із цим іде зміцнення заморського колоніального володіння.

Дух романтизму приходить в Португалію передусім з Англії, з якою вона зв'язується під господарським і політичним оглядом щораз сильніше, і з Франції, а не прямо з Німеччини. Романтичний напрям зливається в Португалії гармонійно з традиціями „Золотого Віку“ і знаходить свій вираз в ряді талановитих поетів. Перший з них і найбільший поет новітньої Португалії, це Альмейда Гаррет (Жуан Баптішта да Сільва Лейтан Вішконде д'Альмейда, 1799—1854), який став улюбленим поетом народу і своєю творчістю показав, що традиції „Золотого віку“ все ще живі в його країні. Він написав понад тридцять томів і виявив свій талант майже в усіх формах: епіці, ліриці, драмі і, як справжній португалець, в історії. Кінець дев'ятнадцятого століття позначається в письменстві великим багатством і різноманітністю. Коїмбра стає новим літературним осередком, і основник цього гурта поетів **Антеро Таркінію де Кенталь** кидає гасло: „Поезія має бути голосом революції“. Поезія Коїмбрійської групи справді повна революційного запалу, однак не позбувається вона справжньої португальської риси — змагання до чистоти й досконалості форми, що особливо виявляє в своїй ліриці **Жуан де Деуж Рамож**. Португальська література знаходить у цьому столітті повноту своєї **особливості** — процвітає пасторальна новела і появляється на літературному овиді **Александрі Еркуляно** (1810—1877), поет і новеліст, але передусім великий історик, якого монументальний твір „Історія де Португаль“ за певнює португальській науці її традиційне європейське значення в ділянці історії.

Не зважаючи на багатство талантів і на високий рівень португальської літератури вісімнадцятого й дев'ятнадцятого століть, Європа не звернула на Португалію належної уваги. Сталося це з частинно зрозумілих причин. Португалія занедбала цілковито, за винятком цінних історичних творів, свою прозу і великий португальський роман, якраз те, що найбільше цікавило європейського читача останнього століття. Португальське письменство шістнадцятого століття було сповнене духа часу, в якому Португалія була одним із передових народів, тому теж дало воно твори європейської міри. Португальські літерати двох останніх століть створили вправді високовартісну національну літературу, але їх мрія — створити при допомозі синтезу великих традицій власної минувшини і зроджених в чужих країнах духових течій новий „Золотий вік“ — не сповнилася.

5. НА СЛУЖБІ НОВОЇ ПОРТУГАЛІЇ

Сучасна Португалія представляє собою незвичайно цікавий образ. Її культурне життя, головню напрямні теперішньої португальської літератури, визначається прикметами незвичайно повчальними для українського письменника. Нове покоління Португалії створило тип письменника, який визначається почуттям добровільної відповідальності за свої твори перед народом та свідомістю великого й формуючого впливу письменства на життя нації. Цьому ж поколінню письменників і поетів довелося бути одним із вирішальних чинників, що спрямували розвиток Португалії на нові й кращі шляхи. На початку двадцятого століття грозив цій країні внутрішній розклад, що був не менше грізний ніж десятиліття еспанської займанщини. Проголошення республіки в 1910 р. не принесло бажаних наслідків. Революція принесла політичну анархію, господарський упадок і розклад культурного життя. І якраз із сторони нового португальського письменства почалося оздоровлення. Був це спротив проти революційних метод в політиці і проти агностицизму в релігії, був це заклик до повороту до Церкви й до народу, який знову став джерелом натхнення для молодих працівників пера. На місце імпортованого з Франції натуралізму й символізму поставили вони націоналізм і регіоналізм. Ця духовна течія підготувала нову безкровну революцію великого державного мужа нової Португалії, прем'єра Салязара, який із властивим собі реалізмом зумів в розмірну короткому часі оздоровити політичне, господарське і, що найважливіше, суспільне життя Португалії. Не меншим реалізмом визначається і більшість сучасних португальських письменників і поетів, які стараються виповнити занедбані ділянки літературної творчости та творити в найтіснішому зв'язку з народом, передусім із простолюдьмя, та створити тривкі основи для літературного розвитку. Лірика займає і дальше провідне місце і визначається традиційною досконалістю форми, одначе вже постав і португальський роман, що міцними образами відзеркалює життя Португалії, її села, її рибаків і її моряків.

Покищо не час рішати, кому з нових письменників і поетів належить першенство, хоча сучасність багата на таланти. Такі імена як співець моря Альфонсо Льюпеж Віейра, Августо Жіль, Рауль Брандан, Антеро де Фігейредо і Акіліно Рібейро становлять тільки невелику частину сучасних передових португальських літератів. Розвивається теж письменницька діяльність в заморських колоніях та поглиблюється культурна співпраця з єдиномовною Бразилією. Назагал витворюється враження, що сучасна Португалія стоїть напередодні нової великої епохи її письменства, і теперішній стан її творчости, спертий з уваги на зміст на здорову духовість і з уваги на форму на благородні зразки національної минувшини, виправдує надії, що Португалія вже в найближчих десятиріччях виб'ється знову на одне з передових місць в європейській літературі.

Поглядаючи на минувшину португальського письменства, бачимо його незвичайно тісний зв'язок з історією народу та історією держави. З перспективи століть бачимо його недостачі та його цінності і якраз суцільність цих від'ємних і додатних рис відзеркалює дуже вірно психіку португальського народу. Головними недостачами португальського письменства є брак великого роману, недорозвиненість національної драми та скупість біографічних, літературно-критичних творів і листів. Сильна сторона письменницької творчости Португалії, це багатство й різноманітність лірики, першенство любовної лірики в поезії всіх іберійських народів, великі осяги в ділянці історії та епіки, високий рівень під оглядом мовної дбайливости та вишуканости форми, а передусім насичення найкращих її творів морською тематикою — героїзмом мореплавання, мужністю заморських відкриттів і вольовим зусиллям подорожництва. І якраз цей вияв духовости Португалії запевнив її письменству

особливе й тривале місце в історії європейської культури та зробив його не-
досяжним ще й до сьогодні співцем океанів.

Голос цього великого мореплавського народу не повинен пролуhati без
відгону і в світі нашої культури. Українське новітнє письменство, переду-
сім українська новітня поезія, виплили вже на широкі європейські води
і українська духовість скерувалася на західну й південну Європу. Одначе
духове поєднання з Європою та сприймання її великих культурних цінностей
не буде ніколи повним і не буде ніколи врожайним ні для нас ні для самої
Європи, яка же тепер і на наш вклад у спільну скарбницю духа, якщо ми не
зможемо огорнути та засвоїти собі її культурного дорібку й багатства в ці-
лості — в простірному й часовому розумінні. Ми задивляємося в сучасне
письменство Франції, Німеччини, Англії та частинно Італії, одначе забуваємо,
що це тільки частина західної культури і навіть зовсім не найкраща, бо ми-
нуле цих народів містить у собі куди вартісніші осяги духової творчости.
Животворну воду треба черпати просто із джерел, а цими джерелами для
життя європейської культури є геніяльні твори народів Заходу з часу духо-
вої величі. Якщо тепер знову звертаємося свідомо в сторону праджерела за-
хідної культури, до такого близького й рідного нам середземноморського
світу, то не сміємо оставити осторонь здобутків таких його культурних ве-
летів як іберійські нації, між ними й Португалії. Вивчення її письменства,
а передусім клясичних творів з часів її величі, овіяних свіжим вітром далеких
морів і повних строгости форми й добірности мови, було б цінним вкладом
у збагачення нашої духовости і поступом у всеєвропейській культурній
співпраці.

Мирослав Прокоп

Українська політика III. Райху в другій світовій війні

VIII.

Як стверджено в попередній статті, спротив політиці Коха і Гітлера ста-
вили передусім ті німці, які мали безпосередньо до діла з дійсністю в Україні,
чи на інших окупованих теренах ССРСР. Це треба сказати про армію, про са-
мого Розенберга, а передусім про тих знавців національних питань ССРСР, які
працювали або в Східному міністерстві або в інших державних установах.

Якщо йде про самого Розенберга, то в нього видні три етапи в часі війни.
Перший етап був той, яким я займався в першій статті цього циклу. Це було
напередодні і в перших чотирьох тижнях війни, коли Розенберг хотів перево-
дити в життя свою концепцію перебудови сходу Європи на принципах окре-
мих, залежних від Німеччини держав. Другий етап почався від згаданої пе-
редтим наради в головній квартирі Гітлера 16 липня 1941 р., коли Розенберг
побачив, що Гітлер і його співробітники стоять виразно проти концепцій, які
він пропонував здійснити. Логічним висновком для консеквентного політика
була б у такій ситуації димісія, як протест проти політики, з якою він не го-
диться. Але такої мужности в Розенберга не було. Не дивлячись на те, що
всю його концепцію засуджено попереднього дня, 17 липня 1941 р. він при-
ймає призначення на пост райхскомісара для окупованих східних теренів
і тим самим зобов'язується переводити політику, яка в його opinіe є шкідлива
для Німеччини. Такому своєму опортунізму Розенберг остається вірний
понад два роки. За той час його підчинені засипають його письмами і мемо-
ріями, в яких домагаються інтервеніювати в Гітлера в справі німецької по-
літики на Україні, зокрема в справі поведінки Коха. Одначе Розенберг, хоч
наскрізь негативно оцінює роботу Коха і всю дійсність на Сході, робить

тільки несміливі спроби інтервенції у Гітлера. При тому одначе дуже часто не тільки старається до неї пристосуватися. Коли він проти неї протестує, то протести ті вдягає у відому нацистську фразеологію про „вищість“ німецької раси, якій, мовляв, не лицье бити людей канчуками, і якій треба в інший спосіб їх собі підпорядковувати.¹ Забуваючи про те, що ще в липні 1941 року він протестував проти прилучення Криму до Райху і визнання його за німецьку територію, в грудні того ж року, в часі зустрічі з Гітлером, Розенберг, висловлюючи своє невдоволення політикою Коха, водночас пропонує переіменувати Симферопіль на Готенбург, а Севастопіль на Теодоріхсгафен.² А в березні 1942 року в записці Гітлерові Розенберг висловлюється **навіть проти „штучного“** насаджування на Україні інтелектуальної верстви, дарма, що ще кілька місяців тому він говорив зовсім інше. Те, проти чого він тільки протестує, це занадто brutальні методи Коха, його порівнювання народів СССР до негрів, тощо.³ Коли 23. липня 1942 року Борман, як шеф партії, вислав Розенбергові інструкції Гітлера щодо поведінки на Сході, в яких говориться про непоборювання абортів, нещиплення проти інфекційних недуг, недопущення розвитку місцевої інтелігенції, заведення латинки в письмах місцевих народів, проти фратернізації, проти самоуправи, тощо, Розенберг інструкцій тих не мав відваги відкинути.⁴

Така безпомічність Розенберга, як автора іншої німецької політики на Сході, мусіла мати негативний вплив також на всіх, хто його становище колись піддержував. Але були між ними й такі, що хоч займали багато нижчі позиції в гітлерівській державній і партійній ієрархії, мали більше відваги й дуже часто називали речі по імені. До них належали передусім військові командири на Сході, які були обурені методами цивільної адміністрації Коха. Це було настільки природне, що в перших тижнях війни армія була прийнята прихильно українським населенням і що кожна армія зацікавлена в тому, щоб мати спокій у запллі. Тимчасом вже осінні місяці 1941 року принесли ворожість населення, а в дальшому і спротив. Вину за це бачили вояки в поведінці цивільної адміністрації. Щоб тому протидіяти, військові командири і політичні діячі, які прагнули змінити курс гітлерівської політики, почали влаштовувати конференції, писати меморіяли та домагалися розмов з керівними особами в державі. Вони хотіли переконати Гітлера про існуючу небезпеку. Вже коротко перед Різдвом 1941 р. відбулася конференція військовиків із знаннями справ СССР у Берліні, на якій однозгідно стверджено, що самими мілітарними засобами війни на Сході виграти не можна.⁵ Звідси йшли вимоги політичних концесій для народів СССР, бо історія не знає випадку, щоб якийсь нарід годився поносити воєнні труднощі, не знаючи, яка буде його доля по війні.⁶

Між тими, які вимагали змін, були дві окремі групи. Одні хотіли змін, щоб легше приборкати населення. Клясичним у тому відношенні є довгий меморіал гавляйтера Фрауенфельда, призначеного на комісара Криму. Він твердив, що найлегше опанувати Україну лагідною політикою та майбутніми обіцянками. Таким способом легше спонукати людей працювати для Німеччини, ніж самим терором. Про людей, які для вас працюють, треба дбати, як добрий господар дбає про тварину. Інакше її праця не буде видайна.⁷ Варто відмітити, що цей меморіал був писаний в лютому 1944 року у Відні, коли

¹ International Military Tribunal, Trial of the Major War Criminals, Transcript, vol. XVI, p. 7986.

² Nazi Conspiracy and Aggression, Washington 1946, vol. IV, p. 57.

³ IMT Trial... vol. XXV, p. 97—98.

⁴ US Military Tribunals—Documents—Staff Evidence Analyses, Columbia Law Library, doc. No. NO 1878.

⁵ Dr. Peter Kleist: „Zwischen Hitler und Stalin“, Bonn 1950, p. 134.

⁶ Nazi Conspiracy... vol. III, p. 956.

⁷ US Military Tribunals... Doc. No. NO 5394.

його автор вже давно був змушений покинути Крим. До цієї самої категорії треба зарахувати також проєкт міністра пропаганди Геббельса, який в 1943 році вважав конечним створити маріонеткові уряди окремих народів СССР і дати звернення уряду Німеччини до тих народів, але тільки тому, щоб перекинути на згадані уряди відповідальність за всі вчинки німецьких окупантів.⁸

До другої категорії належали люди, які вимагали зміни політики терору з інших, так сказати б, з принципових причин. Це були люди, які взагалі не вірили в німецькі колонізаційні пляни на Сході і не вірили в те, що на Сході можна досягнути чогонебудь самим терором. Вони вважали, що тільки здобуттям симпатій народів СССР можна виграти війну з большевиками. Деякі з них, як згадано, відважувались говорити правду навіть тоді, коли мовчав Розенберг. Так було напр. з меморіалом д-ра Маркуля в справі згадуваної вище інструкції Бормана, проти якої Розенберг не мав відваги заперестувати. Д-р Маркуль, підчинений Розенберга, в окремому письмі відважився критикувати не тільки свійого зверхника, але також всемогучого Бормана.⁹ Ще більш вимовне становище зайняв інший підчинений Розенберга, д-р Бройтігам, який тепер є визначною постаттю в Західно-німецькій республіці. Його меморіал від 25. жовтня 1942 настільки цікавий, що варта йому ближче приглянутись. Він був писаний тоді, коли німці стояли на вершинах своїх здобутків на Сході, а Захід був переконаний, що большевики будуть знищені.

Бройтігам стверджує, що партійна мета, яку поставили собі німці на Сході, тобто знищення большевизму, розбиття російської імперії та здобуття колоніальних просторів і їх експлуатація, викликали спротив народів СССР. Цього не зробило б гасло знищення большевизму, бо народи Сходу цю ідею піддержують. Спротиву не викликало б також друге гасло. Про це Бройтігам пише так: „Також розбиття великоросійської імперії на національні частини не викликало б спротиву, який ми тепер зустрічаємо. Як показують численні анкети полонених й інші дослідження, розумні росіяни вповні розуміють, що ця війна скінчиться для них територіяльними втратами і неросійські народи вирвуться з неволі, в якій їх держить Росія“. Натомість те, з чим усі народи СССР в жадному разі не погодяться, і що мобілізує їх спротив, це третя німецька мета, — побудова колоній на Сході. Така мета є великою небезпекю для німців, бо розвал імперії походить передусім з політичних а не мілітарних причин. Так було в 1917 році з Росією і так було в 1918 році з Німеччиною. Дальше Бройтігам каже, що німецьку політику використовують дуже зручно большевики, які завжди твердили, що німці прийдуть поневолювати Україну і тепер нарід бачить, що вони мали рацію, хоч їм тоді ніхто не вірив.

Якщо йде про власну програму, то Бройтігам вимагає точного визначення політичних цілей на Сході та їх проголошення зацікавленим народам. Він радить брати до війська добровольців всіх народів та висунути якогось советського генерала, „подібно як зробила Англія з Де Голем, та створити уряд, або принаймні визвольний комітет. Щодо України, то автор стоїть на становищі, що сильна Україна потрібна Німеччині як противага проти Польщі, Москви і Балканів та як поміст до Кавказу. На жаль, ця концепція з вини німців провалилася. Тому треба змінити райхскомісара Коха, бо він „не розуміє значення України в світовій політиці і відкинув приязнь 40-мільонового народу“. Якщо так не станеться, то німецька політика на Сході піде до катастрофи і повного провалу, бо на Україні наростає сильний повстанський рух.¹⁰ Хоч автор не говорить виразно про потребу відновлення української держави, тільки обмежується до загальної вимоги позитивлення цілей політики та респекту українських інтересів, щоб здобути симпатії українського на-

⁸ Dr. Joseph Goebbels: „The Goebbels Diaries 1942—1943“, New York 1948, p. 225.

⁹ US Military Tribunals . . . Doc. No. NO 1878.

¹⁰ Nazi Conspiracy . . . vol. III, p. 242—250.

роду, його меморіал вказує на розуміння вирішальної ролі України в конфлікті Німеччини з Москвою.

Такі голоси та щораз критичніша ситуація німців на Сході відкривали нові перспективи і для самого Розенберга. В такій дійсності слабли позиції Коха і росли можливості Розенберга. Йому піддержку давали зокрема військовики, які наприклад на нараді з ним 4. січня 1943 року стверджували однозгідно, що Німеччина війну програє, якщо негайно не прийде до зміни політики на Сході. Нарада пропонувала, щоб німецький уряд видав звернення до народів СССР за підписом Гітлера і проголосив у ньому, що ці народи є союзниками Німеччини в боротьбі проти большевиків, з усіма, впливаючими з того, політичними і економічними консеквенціями.¹¹ Цікаво, що такі настрої існували не тільки серед армії. Коли на прохання Розенберга скріпити його міністерство якоюсь більше діловою людиною, призначено йому одного з представників Гімлера, Готльоба Бергера, що репрезентував політику терору й насильства, дуже скоро почав міняти свої погляди. В конфлікті між Кохом і Розенбергом за політику на Сході Бергер зовсім одверто станув по стороні Розенберга.¹²

IX.

Так почався третій етап у політиці Розенберга в часі минулої війни, коли Розенберг мав деякі шанси відбудувати свої втрачені позиції. Але й ця часова кон'юнктура не принесла Розенбергові перемоги, чи принаймні якогось видимого успіху. На це зложились дві причини.

Перша це те, що напрямні німецької політики вирішував остаточно і єдино сам Гітлер. Правда, часом дещо діялось поза його плечима. От напр. командири військових частин на Сході набирали собі на власну руку добровольців з народів СССР, або, маючи на це дозвіл, давали їм більше прав, як було передбачено. Але нічого подібного не могло статися в принципових політичних питаннях. Коли під тиском деяких військовиків і цивільних політиків прийшло до обговорення справи Власова, Гітлер завжди стояв при тому, щоб Власова вживати тільки для пропагандивних цілей поза фронтом. Він не мав довіри до слов'янських народів і завжди твердив, що вони будуть битись тільки за свої інтереси, а не за інтереси Німеччини. Крім того він не хотів в'язатися з ніким на Сході, вважаючи, що німцям потрібні колонії, і його обов'язком є журитися не тільки тим, як легше побити большевиків, але й тим, як забезпечити простори на Сході для майбутніх німецьких генерацій.¹³

Цей страх перед всякою співпрацею з народами СССР і перед ними самими не опускав Гітлера до останньої хвилини його життя. На якінебудь політичні уступки він не хотів іти тим народам навіть тоді, коли німецька армія була вже прогнана зі Сходу і коли большевики ввійшли вже на німецьку територію. В той час різні німецькі урядові агенції пропонували на в'язати зв'язки з повстанськими протибольшевицькими силами в запллі большевиків, зокрема з УПА. Як відомо, тоді вперше за всю війну на Сході в німецькій пресі почали появлятися вістки про український повстанський і підпільний рух. В одному з меморіалів з вересня 1944 року, якого автором був д-р Тавберт з міністерства пропаганди, була поставлена теза, що для нав'язання контакту з українськими повстанцями по той бік фронту треба німецькому урядові договоритися насамперед з українськими політичними групами в Німеччині та визнати українські постулати на державну незалежність. Зокрема треба піддержати українців в їх поставі проти Власова і його

¹¹ US Military Tribunals... Doc. No. NO 1481.

¹² *op. cit.* Doc. No. NO 031, NO 1448.

¹³ George Fischer: "Soviet Opposition ot Stalin". Cambridge, Mass. 1952, p. 176—187, Dr. Peter Kleist... p. 224—225.

імперської платформи.¹⁴ В тому також часі, тобто в жовтні 1944 р. міністр Ляммерс доручив Розенбергові наказ Гітлера про те, що треба опрацювати листівки та гасла для звернень до УПА. В супровідному листі до Розенберга Ляммерс зазначив, що в листівках треба б сказати щось більше як про саму боротьбу проти більшовизму й визначити якісь політичні цілі у відношенні до України, однак він сам, Ляммерс, не вірить, щоб на це дав свою згоду Гітлер. А був це, як сказано, жовтень 1944 року, коли німці вже не мали жадних шансів вернутись на Схід. Цікаво, що така заввага про становище Гітлера навіть у тому часі мала вплив на Розенберга, і він відповів, що хоч треба в листівках обіцяти українським повстанцям незалежну Україну, то водночас треба всюди подавати, що вона буде під охороною Райху.¹⁵

Ясно, що при такому наставленні Гітлера важко було Розенбергові і його первісним концепціям здобути будьякий ґрунт в Німеччині, навіть в останніх місяцях війни. Крім того можливості Розенберга змаліли якраз у тому часі ще з іншої причини. Розенберг визнавав потребу розподілу російської імперії на національні держави і шукання співпраці з усіми народами ССРР, тобто з москалями і немоскалями. Тимчасом при кінці 1944 року, коли німці втратили Схід і пробували ще в якийсь спосіб виграти східну карту, до голосу прийшла не концепція Розенберга, але концепція російської імперії, що її репрезентував Власов. Це питання вимагає ширшого обговорення, але згадую його лише настільки, наскільки це потрібне для висвітлення головної теми.

Згідно з дорученням Гітлера, про що згадано вище, Власова мали вживати тільки для пропаганди по тій стороні фронту. В тому часі він перебував під опікою тих військових кол, які жили ідеєю віднови російської імперії та її майбутньої співпраці з Німеччиною. У Власові вони бачили майбутнього голову всеімперського уряду чи визвольного комітету. Впродовж двох років ці надії були тільки порожніми плямами, бо вони зустрічали спротив вирішальних кол. Зміна прийшла тоді, коли влітку 1944 року Гітлер вирішив заопікуватись Власовом. Гітлер до того часу також протиставився всяким спробам співпраці з народами ССРР, в тому і з москалями.¹⁶ Дійшовши одного дня, завдяки Гітлерові, до вершин, Власов зразу накинув своїм німецьким опікунам імперську концепцію „народів Росії“. Оскільки однак навіть Гітлер, чи інші вороги неросійських народів не могли заперечити значення тих народів, вони доручили Власову притягнути до комітету представників тих народів. Як відомо, експеримент цей не вдався і у Власовський комітет попало лише декілька квіслінгів, між ними декілька з-посеред українських емігрантів. Власов створив свій комітет та проголосив до „народів Росії“ окремий маніфест у Празі 14. листопада 1944 року. Всі неросійські національні еміграції робили натомість заходи для створювання окремих комітетів та визнання їх прав на державну незалежність. Результатом такого становища було м. ін. те, що українські військові частини найшлись під командуванням українського командира ген. Шандрука, а політично були підпорядковані Українському Національному Комітетові, що постав в останніх днях війни.¹⁷ Але результатом такої української постави було також те, що німці побачили, що українці не підуть на імперську платформу. Це видно з багатьох німецьких документів з того часу. В одному з них, з 21 листопада 1944 р., знайденому в архівах згадуваного генерала СС Бергера говориться про те, що першою передумовою співпраці з українцями є визнання німецьким урядом постулату державної самостійності України.¹⁸

¹⁴ George Fischer ... p. 881.

¹⁵ US Military Tribunals ... Doc. No. NG 1293.

¹⁶ George Fischer ... p. 72 ff.

дня, завдяки Гітлерові, до вершин, Власов зразу накинув своїм німецьким

¹⁷ П. Шандрук: „Це було так“ — „Розбудова Держави“, осінь 1954, ст. 33—45.

¹⁸ US Military Tribunals ... Doc. No. NO 3040.

Вкінці треба згадати, що спротив проти Власовської концепції вів також Розенберг та його співробітники. В письмах до Гітлера, до якого його вже тоді не допускали, Розенберг постійно протиставлявся тому, щоб визнавати Власова за речника всіх народів ССР, та пропонував окремі національні комітети.¹⁹ Але як і в перших роках війни, до його порад ніхто не прислухався, а він сам не мав потрібної сили боротися за свою думку. Окрім того це був час, коли вже ніяке плянування не могло мати впливу на розвиток випадків у Німеччині. Війна зближалася до кінця і весь німецький державний і військовий апарат розвалювався на очах.

*

Так, у загальному, виглядали спроби тих німецьких кол, які, принаймні частинно, розуміли значення народів ССР і хотіли вести війну проти большевизму у співпраці з ними. Спроби ці вповні не вдалися. Це, як відомо, стало головною причиною німецького провалу на Сході і врятувало большевизм. Не була причиною німецької невдачі натомість концепція Розенберга, тобто концепція розподілу російської імперії, як це сьогодні твердять деякі російські дослідники. Один з них, Двинов, твердить, що програма Розенберга „була політичною програмою Гітлера в Росії“ і вона, мовляв, спричинила німецьку катастрофу.²⁰ Наведені тут факти доказують, що концепція Розенберга ніколи не була офіційною програмою і Розенберг на практичну політику німців на Сході вирішального впливу не мав.

Кінець

Олександр Домбровський

Від закованого Прометей до Христос Пасхон

Праісторичні нетрі й антична доба, або, як деякі історики кажуть, дитячий вік людства, має свій специфічний чар для дослідника: чар таємних містерій і простоти духа, аналогій і контрастів у робленні перших дитячих кроків на історичному шляху людини. Ще більше, бо у безвістях метафізики, тонуть перші змагання людського генія в леті на височини духовости й релігійного підйому — від виімагінованих, заздрісних і жорстоких богів до об'явленого Творця і Спасителя, від релігії тиранії й страху — релігії любови й жертви. Визнавці наукового, а зокрема історичного матеріалізму стають безрадно над пропастью пізнання душі історичного процесу й кажуть: *ignotamus et ignotabimus*, або пояснюють те лише механічними оборотами економічного розвитку. Історики-ідеалісти доходять до єдиноправильного висновку, що в історичному процесі Дух кермує всевладно матерією на принципі інгеренції теологічного характеру (доцільности) і що філософія історії, це реальна наука, яка виказує і реєструє історичні закони, діючі на процес розвитку людства в часі й просторі не лише в економічно-соціологічно-політичній, але й духовно-психологічній площині, яка граничить з метафізичним світом.

Предметом нашого зацікавлення є саме один із мотивів процесу розвитку духовости грецької людини на довгому відтинку геллено-візантійської історії. В добі світанку європейської цивілізації сходить на історичному горизонті ясне сонце Геллади. На золотому ридвані Геліоса появляється вічно молода й квітуча постать Аполлона, який запалює історичний горизонт олімпійським смолоскипом гелленської культури, вивівши з таємної безодні віків

¹⁹ *op. cit.* Doc. No. NO 2543, NO 353.

²⁰ Б. Двинов: „Власовское движение в свете документов“, Нью Йорк, 1950, ст. 15.

і фантастичного світа мітів на арену історії грецьку людину. Острови Егейського моря пробуджуються перші зі сну історичного небуття та слабим віддихом дають знак перших проблисків культурного й політичного життя. Рання імла світанку античної епохи починає зникати й на овиді історії появляється вкінці південно-східний клаптик європейського материка з добре розвиненим побережжям і трьома висуненими пальцями — Геллада. Геройська доба в історії того народу, багата у надлюдські змагання і подвиги гелленів, належить до часів, коли боги сходили ще на землю і брали чинну участь в закладанні фундаментів Геллади. Ця архаїчна епоха стала правдивим надхненням для творців грецької літератури та причинилася своєю чарівною тематикою до створення неоціненних скарбів письменства універсально-світового масштабу. Піємонтом гелленського духа був Олімп. Незвичайно сильно розвинений антропоморфізм політеїстичної системи релігії, вирощений на відповідній психологічній почві грецького духа, видав пребагатий мітологічний матеріал для найстаршої традиції античного світа й став головним критерієм та психологічним фактором в процесі кристалізації архаїчної форми гелленського релігійного світогляду, сформулованого в Гомеровій і Гезіодовій теології. Колись Творець створив людину на свій образ і подобу, а відтак людина „віддячилася“ і створила собі бога на свій образ і подобу. В той спосіб прийшло до апотеозування людини й антропоморфізування божества. Та людський дух іде вперед, сягаючи по золоте руно досконалості й правди. Примітивізм архаїчної форми грецького релігійного світогляду еволюціонує з часом у напрямі духового прогресу. Примітивна персоналіфікація сил природи допасовується поступово до зростаючого грецького інтелектуалізму, підвищується рівень етичного постуляту, збагачується скарбниця релігійної символіки трохи вже вищого теологічного й теософічного стилю. Так то увільнившись від найнижчих форм релігійного вірування — фетишизму й анімізму, гелленська людина доходить до вищого рівня політеїзму, підготовляючись таким чином поступово до монотеїзму й прийняття Того, що мав прийти на землю перемогти зло й об'явити Отця. Есхатологічні рефлексії праісторичної і вчасноантичної людини, які зроджувалися в наслідок роздумувань над суєтою і недосконалістю людського життя та етичними проблемами людства, викликували від найдавніших часів перші проблiski сотиріологічної ідеї. Сотиріологія — це найстарший постулат на канві релігійних почувань недосконалого людства. В грецькій мітології подибуємо, здається, також її сліди в міті про Прометея. Прометей, син титана, є в найстаршій версії грецької мітології космічним божеством вогню, що виступає на тлі теологічної й космологічної атмосфери з певними етичними вальорами. З огляду на значення вогню для розвитку культури первісної людини античні греки вважали Прометея генієм людства. Головна фабула згаданого міту зводиться до того, що Прометей викрав з неба вогонь і приніс його людям. За це стрінула його зі сторони Зевеса гостра кара. Батько богів прикував його до скали на Кавказі, а згідно із старшою версією у Скитії, щодня прилітав орел і виїдав печінку титана, яка за ніч відростала, щоб таким чином стражданням закованого героя не було кінця. Та на цьому не кінчається мартирологія Прометея. Він западається разом із скелею в безодню-підземелля, де також переживає страждання. З підземелля вертається на Кавказ і страждає так довго, аж Геракл вбиває орла. Після різних перипетій наступає замирення між Зевесом і Прометеем, а тим самим і між Зевесом і людством. Прометей вертається на Олімп і дістає безсмертність. Доба жорстокого режиму на Олімпі у зв'язку з космогонічними історіями кінчається і Зевес стає милосердним богом. Можливо, що генеза міту про Прометея виходить поза рямці грецької традиції і є спільним мотивом індоєвропейського характеру. Згідно з поглядом деяких дослідників мітологічне ім'я — Прометей є не так грецьким, як радше індоєвропейським, зближеним до санскритського pramathys (той, що тре дерево об дерево,

щоб дістати вогонь). Кристалізація Прометеевого міту переходила різні фази. Коли у Гезіода Прометей показаний у не зовсім позитивному світлі, як свого роду обманець, через якого терпіло людство, то у Аїсхіла постає титана має позитивні риси.¹ Процес кристалізації Прометеевого міту йшов отже в напрямі гльорифікації й апотеози титана. З Аїсхілової трилогії дійшла до нас лише перша частина драми: Закований Прометей, де змальовано мартирологію титана. Багато дослідників підходить до Прометеевого міту із соціологічної точки погляду та вважає античного титана втіленням походу людського духа на шлях цивілізації,² але ми хочемо звернути увагу на релігійний момент згаданого міту, якого ідея прометеїзму має в собі, на нашу думку, елементи сотириологічного характеру. Як усі ініці, так і ця концепція має здекларованих противників,³ однак аналіз символіки античного прометеїзму напроваджує нас на цей погляд. Прометей є з деякими антропоморфічними атрибутами боголюдиною, яка приносить на землю вогонь з неба людям, що є символом не лише вищої форми соціального буття, але й символом знання, мудрости, духового світла й релігійного об'явлення. Мимоволі насувається аналогія із Старого Завіту. Ягве є саме „пожираючим вогнем“ і об'являється в вогні. Подібним варіантом можна вважати на тлі Зороастрового парсизму святий вогонь Агурамазди й інші аналогії. Так отже Прометей приносить з неба людям на землю вогонь — символ духового світла й об'явлення, за що доводиться йому страждати на Кавказі. Гора в лексиконі релігійної символіки, це посереднє місце між небом і землею, де відбувалися важні події релігійного характеру, це символ вознесення людського духа від земської суєти до висот небес. Синай, Кармель, Сіон — все це поняття, що маймають місце в біблійній символіці.⁴ Далше герой міту западається у безодню-підземелля (*descensus ad inferos?*). Щойно після замирення Зевеса з Прометеем, а тим самим і з людством, жорстоке панування батька богів замінюється ласкавим. Нескристалізовані ще нотки сотириології в ідеї мартирології прометеїзму виступають на загальному тлі не лише теогонічної й космогонічної атмосфери, але й старогрецького поняття мойри, якій підлягали люди і навіть боги.⁵ Кристалізація остаточної редакції Прометеевого міту в народній традиції завершувалася в цікавій добі процесу духовости гелленського світа. В 7. віці до Хр. завершувався прогрес релігійного світогляду гелленів. Релігія персоналіфікованих сил природи позбутися більш разячих рудиментаризмів людського духа та заповнювалася етичним кодексом. Есхатологія зосереджувалася все більше на вірі в нагороду або кару після смерті й рівночасно кристалізувався погляд про недосконалість людського роду, недостаточність людського терпіння на землі для змиття гріха та зроджувалася ідея, що боги самі мусять подбати про рятуюнок грішного світа. Тому Аполлон дістає з Олімпу прерогативи катарктизму, як харізма очищення від гріхів. На тому тлі постають численні варіанти месіанізму, кристалізуються перші проблески сотириологічної ідеї. Прометеїв міт стає мітологічним сформулюванням тих ідей. Гелленістична доба, яка приносить синкретизм релігійних ідей орієнту й окциденту, старається зблизити усі ті первні поодинокі культіви, вигладити їхню різницю та зв'язати в одну систему панрелігійного світогляду цілої гелленістичної ойкумени. Цілий той процес розвитку людського духа на шляху шукання абсолютної релігійної правди й зближення до монотеїзму у християнській редакції можна назвати „еволюційною протоєвангелізацією“. В тому процесі вичувається фібрами душі інспіраційний чинник найвищого Суб'єкту історії, що підготовляв духовий ґрунт для грядущого Сина. Тому перші зерна Правди, посіяні Великим Учителем з Назарету й апостольською Церквою, впали на пригожу почву людських сердець та викликали духову революцію універсального масштабу.

З наближенням кінця античної доби заходять великі зміни політичного характеру у тодішньому світі. В наслідок геополітичних і мілітарно-адміністративних причин римська імперія розділюється на східну й західну.

Цей факт поділу стає основним чинником для постання візантійської імперії, яка проіснувала ще коло тисячі років після провалу західно-римської держави. Візантія — це римська держава грецького народу, що заховала античні традиції на базі християнізму. Це синтеза римської державної ідеї, грецького патріотизму, християнізму, орієнтальних і інших „варварських впливів у грецькому розумінні слова — барбарос. Грецький інтелектуалізм злучився з орієнтальною містикою, що створило відповідну психологічну базу для процесу розвитку візантійської ментальності та душі східного обряду. Процес диференціації двох культур — латинської й греко-орієнтальної поглибився і довів до церковного поділу на догматичному тлі. Для нашої теми гідним уваги є те явище, що в наслідок історично-психологічних факторів національно-культурного атавізму Візантія нав'язує до активних традицій Геллади й продовжує їх в середньовічній добі. Одною з багатьох аналогій в ділянці культурного життя Геллади й Візантії є те, що як у тематиці антично-грецької, так і візантійської літератури релігійний мотив відіграв велику роль. Релігійно-церковне життя Візантії витиснуло могутнє знам'я на всій її історії, а головню в перших добах візантійської імперії. Христологічні спори й іконокласичний рух виповнювали зміст релігійно-церковного життя візантійського суспільства, викликаючи велику реакцію і на літературному полі. Їх сліди видно в патристиці, апологетичній і полемічній літературі, в епістолографії й красному письменстві. Цікавим явищем у христологічних спорах є між іншим ідея певної деградації христологічного моменту в ерархії тринітарного поняття Божества, на підставі якої Христос, зроджений Отцем, мав нібито бути нижчим, подобосущним Отцю. В асоціації думок нагадує це може частинно постать Прометея, що був нижчим від Зевеса в генеалогічному розумінні прастарої грецької теогонії та став героєм сотиріологічної ідеї в примітивній редакції релігійної системи Олімпу. В нікейському сформуванні *credo* подибуємо не лише апологію христологічного поняття як „єдиносущного Отцю“, але й підкреслення сотиріологічної ідеї з її моментами мартирології й воскресення Христа. Це прийняв цілий християнський світ за винятком проблеми „*filioque*“. Як в античній добі прометеїзм був одною з найпопулярніших ідей в орбіті грецької мітології, так у християнському світі Христові страсті, смерть і світле воскресення є нервом сотиріології й підставою есхатології. Недосконалому образу Закованого Прометея з драми Аїсхіла протиставиться совершенна постать скатованого й скривавленого Христа з терновим вінцем на голові. Прикметним явищем для духа й ментальності світа східного обряду є факт, що він, протилежно до германських народів і англосасів, святкує на загал торжественніше Великдень — це щасливе завершення Христових страстей, ніж Різдво. Містерія страстей і воскресення Христового є ближча душі східної Церкви, ніж містерія Вифлеєму. На це зложився, очевидно, цілий процес формування душі східного обряду й орієнтально-християнської ойкумени з Візантією на чолі. Ідея мартирології, а головню щасливого повороту божества з підземелля — як пробліски сотиріології запустила, можливо, глибше коріння в душу античної людини орієнту, ніж ідея інкарнації. Тематика страстей Христових, а між іншим сцена Христа перед Пилатом, відбилася голосним відгомоном у візантійському мистецтві. Та сама ідея христологічної мартирології та воскресення лягла в основу захованої до наших часів візантійської драми — Хрістос Пасхон, що літературним документом симбіозу двох різних елементів на ґрунті візантійської культури: античної гелленської традиції й християнізму. В ній змальовано шлях на Голготу, смерть і воскресення Христове на канві літературної форми античної грецької драми, а саме під впливом Евріпіда, Аїсхіла (деякі вірші взяті зі Закованого Прометея) і Лікофрона. Крім того автор драми живив для оповідання й фразеології окремі місця Святого Письма, головню чотири Євангелії, Апокаліпсу, листи апостола Павла, Псалми, Genesis і Exodus. Це не є, як каже Крумбахер,⁶ плагіят у сучасному розумінні,

лише імітація, яка відзначає візантійське письменство. Характеристичним для цієї драми є те, що головну роль грає не постать Христа, про якого чуємо головню із звідомлень інших дієвих осіб, лише Марія. Парадокс полягає в тому, що в драмі, в основу тематики якої ввійшла сатириологічна ідея, христологічний мотив залишається в тіні, а головним мотивом акції маріологічний мотив. Це також, здається, є наслідком впливів античної драми. Героями або головними особами старої грецької трагедії є часто жіночі постаті, яких трагічні переживання, змальовані на тлі субтельних жіночих почувань, підносять не раз рівень психологічного ніву античної драми. Постать Марії у драмі грає в різних моментах роль різних трагічних постатей із старої грецької трагедії. Таким чином в дієвій особі *mater dolorosa* драми Христос Пасхон зібрані деякі драматичні моменти з дій різних жіночих постатей старої грецької трагедії. Драма є характеристична деякими монологами аналогічно до античних зразків. Подібно мається справа з хоровими виступами. Хор галілейських жінок, що носить характер збірної рецитації, нагадує хор дочок Океана з Айскілевого Закованого Прометея. Христос Пасхон — це класичний образ ідей християнської ери, зодягнених у форму античної літературної творчості на тлі візантійської духовості. Крім згаданих спільних моментів цієї візантійської пасхальної драми з античними взірцями, коли йде про літературну форму, не від речі буде звернути увагу й на аналогію елементів ідеологічного характеру між Айскіловим Закованим Прометеем і Христос Пасхон. Титан приніс людям на землю світло й тепло вогню, за що мусів терпіти на Кавказі й запастися на якийсь час у підземелля аналогічно до есхатологічної ідеї античного світу — *descensus ad inferos*. Син Чоловічий, що самий є „світлом світу“ і що об'явив людству тепло любови Отця, зійшов на землю, страждав, умер, був у гробі (підземеллі) та своєю „смертю смерть поборов і тим, що в гробах, життя дарував“. Прометей по своїх стражданнях вертається на Олімп, де одержує вінець безсмертності. Христос по виповненні своєї місії спасення вертається на небо, щоб засісти „по правиці Отця“. По замиренні Зевеса з Прометеем приходить тим самим замирення між Олімпом і землею, в наслідок чого злагіднюється жорстокий режим Зевесового правління на Олімпі й землі. Жертва Христова поєднує грішний світ з Отцем і наступає час ласки. Це є дві аналогії сатириологічної ідеї: одна примітивна — втиснена в релігійну систему Олімпу й сформулована в редакції гелленської літературної творчості на основі античної мітології, друга — досконала ідея християнізму, сформулована в душі візантійської літературної творчості. Перша мітологічна, друга об'явлена, бо, говорячи євангельським стилем, тіло й кров людська не могли її видати на світ, лише Отець, що на небі. Духова глибина сатириологічної ідеї християнізму, овіяної месіаністичною містикою на тлі біблійної есхатології, лежить далеко поза сферою спроможности людського духа й ума та вилонюється лише з метафізичного джерела — Об'явлення.

Ми старалися показати в мініятурі відтінки духового процесу грецької людини від доби Айскілевого Закованого Прометея до доби візантійської драми Христос Пасхон в історично-психологічному аспекті. Ті два літературні твори є духово-мистецьким плодом своїх епох та виказують наглядно й дифенції ідеологічного й формального характеру в процесі культурного розвитку та релігійного світогляду від прометеїзму до христології, від Олімпу до Голготи на відтинку історії між Гелладою і Візантією. Драма Христос Пасхон, як літературна синтеза двох елементів: античного грецького й християнського-візантійського нагадує в дечому загальною відомий ранне-середньовічний роман — Варлаам і Йоасаф, де також подибуємо два різні елементи: буддаїзм і християнізм. Різниця між ними в даному випадку та, що коли у Христос Пасхон християнська ідея одягнена в форму античних літературних зразків, то в духовному романі Варлаам і Йоасаф біографія Будди, як головна ідея, прийняла християнську редакцію і набрала форми аскетичної

й радіографічної літератури. Візантія, як спадкоємець античної культури, увіковічнила ідею хреста на тлі античної духовости, одягаючи християнську тематику драми Христос Пасхон у форму античної драми. Ця характеристика відноситься до візантійського письменства взагалі. Ostrogorsky⁷ зовсім слушно починає свою Історію Візантії словами: наукові зацікавлення Візантією виплили з дослідів над клясиною стариною.

Література

- ¹ Preller L., Griechische Mythologie, I Band, 3 Aufl., Berlin, 1872, pag. 77.
- ² Gadamer H. G., Prometheus und die Tragödie der Kultur, Festschrift Rudolf Bultmann, Stuttgart und Köln, 1949.
- ³ W. v. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, I Teil, 5 Aufl. (bearbeitet von W. Schmid), München, 1908, pag. 281.
- ⁴ Jeremias A., Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients, 4 Aufl., Leipzig, 1930, pag. 8, 65, 404 та інші місця.
- ⁵ Nilsson M. P., Geschichte der griechischen Religion, I Band. München, 1941, pag. 708.
- ⁶ Krumbacher K., Geschichte der byzantinischen Literatur, 2 Aufl., München, 1897, pag. 746—749.
- ⁷ Ostrogorsky G., Geschichte des byzantinischen Staates, München, 1940.

Галина Лашенцо

Із спогадів про визначних письменників

В роки 1920—1925 до Праги приїздила, нелегально переходивши кордон, численна еміграція з України. Переходовий етап у початках еміграції в більшості перебула в Польщі, одні в таборах для військово-полонених, другі в знаменитому Тарнові, осередку політичного центру УНР. Громадський Комітет, утворивши певний осередок у Празі, почав стягати сюди наддніпрянську еміграцію. А коли до Чехословаччини перенесли заснований у Відні український університет, а незабаром заснували там Подебрадську Академію, Високий Педагогічний Інститут, українську гімназію і Українську Академію Мистецтв, і коли уряд Чехословацької Республіки на чолі з президентом Т. Г. Масариком давав кошти не лише на удержання цих високих і фахових шкіл, але й давав стипендії студентам-емігрантам, то до Праги почали приїздити студенти також з Галичини, де відразу постали напружені стосунки з польським урядом, а також із Волині, Підкарпаття й Буковини. Прага стала великим, мабуть, найбільшим центром української еміграції по першій світовій війні.

Серед цих мас еміграції з'явилась, тоді мало ким помічена, молода дівчина-волинячка. Приїхала сама, без речей і без грошей, це була перша в її життю довга подорож. Крадькома від рідних вона виїхала нелегально до Німеччини, а звідти до Праги. Багато пригод пережила вона в цій дорозі. Було навіть так, що її хотіли ескортою завернути додому, але рятував її наївний вигляд. Ця дівчина, це була **Оксана Лятуринська**. Мабуть через цей наївний вигляд в дорозі знаходились добровільні опікуни й опікунки — данці, шведи, німці, чехи і свої таки, українці. Що гнало її з дому в далекий світ? „Шукати власної стежки, це нелегка річ, як сказав норвезький письменник Берсон, бо більше як половина людей не в силі пробити собі дорогу, більше як половина сил тратиться на життєвій шляху“. Але вона мусіла йти, бо відчувала, що її кличе якийсь голос — мабуть, це було призначення. „Мені пришлося підсвідомо йти до того, тяжко і химерно“, — пише вона в листі. Бачимо тут вияв непереможної волі, яка вперто йшла до своєї мети. Її гнала

у світ жадоба знання. А була ця жадоба така міцна, що дала їй силу перемогти страх перед першою в житті великою подорожжю на чужину, де вона не мала нікого близького, дала їй силу покинути своїх рідних, яких вона дуже любила.

— А яке я мала щасливе дитинство, — згадує вона. — Ніхто не мав такого щасливого дитинства, як я. Росла я серед чудової волинської природи, серед моїх сестер і братів на невеликому хуторі коло Вишневеця на Крем'яниччині. — Про те життя вона згадує в збірці новель „Материнки“, виданій у 1947 році. Була з тих дітей, що з ранніх літ звертають на себе увагу. В школі її називали „Wunderkind“, бо ще на шкільних імпрезах вона читала свої вірші, малювала завдання своїх товаришок і, як вихованка Острозького Братства, у 4-тій класі писала „сочинення“ для 7-класниць. Збірка Олеся „З журбою радість обнялась“, того самого Олеся і та сама збірка, яка тисячі людей з „непевних“ в роки 1907—1920 (а власне і пізніше, вже як нелегальні збірки за підсоветських часів) зробили „українцями“, таку ж саму ролю відіграла в житті Оксани Лятуринської. Цю книжку подарувала їй учителька літератури — українوفілка — і це причинилось до того, що дівчина з власної волі перейшла до нововідкритої української гімназії ім. Стешенка в Кам'янці. Вона усвідомила, що є україною. Тоді почала розуміти по-іншому й історію своєї вужчої батьківщини — Волині. І Волині в пізніші роки присвятила багато віршів:

Ось коридор із входом до архівів,
Ідеш управо, просто або вліво.
Портрети чорних стін — князі Острозькі
Вид гордих воевод, панів, вельможів ...
Рукописи береш із-під тяжких заслон
Поперше Біблію, що вийшла друком,
Листи численні світської науки —
Один за одним зжовклий з часом аркуш,
Якого князь діткнувся та єпархи —
Це Константин, Никифор та Лукаріс —
Горнеш, а колом діють древні чари.
(З Острозького архіву)

Без сумніву, пробудженню мистецьких почувань сприяло і місце її народження. Як і поет Олекса Стефанович — вона походить з околиць славного Острога на Волині — визначного українського культурного й мистецького осередку, „який був піонером у друкарстві, шкільництві й плястичному мистецтві“. (В. Січинський). Там збереглися сліди високих валів, городищ, на яких були колись укріплення, цвинтарищ з княжої доби. В народі історичні перекази переміщувалися з легендами і мусіли робити сильне враження на дівчинку. А середовище, в яке вона попала закордоном, чеська Прага, де жила аж до 1945 року, стала для неї справді творчим осередком.

Оксана Лятуринська дуже мішаного походження. В ній мішанина різної крові, і української, і польської, і французької (з роду Лятур), і німецької, і навіть татарської. І вона має в собі щось від гострого гальського розуму французів, запальності поляків, щось від німецьких романтиків. З жадовою, яка може викликати подив, накинулася на науку. Вчиться на чеській Карловій університеті в Празі, в Українській Академії Мистецтв, в чеській Високій Мистецько-промисловій Школі, при якій і закінчила скульптурну класу професора Дворжака. В часі студій дістала там кілька премій. А по закінченні студій дістала дарову подорож по Чехословаччині й до Мюнхену.

— Це була одна родина, з'єднана спільними цілями і спільною працею, — згадує вона своє перебування в українській студії професора Мако. „Нас, учнів, зв'язував з професором дух приязни, як і мусить бути в школах такого типу“. Школа Мако „була модерного тоді експресіоністичного напрямку. Рисунок, виходячи з Енгера, вівся в дусі неокласичному, не цураючись впливу інших модерних „ізмів“ (О. Лятуринська: „Зі Спогадів“). В неї під

впливом студій почали розвиватись мистецькі смаки. З чеських скульпторів вона захоплювалась Бравном (барок), з чеських модерних — Штурсою і своїм вчителем Дворжаком, а з модерних французьких скульпторів Роденом (найбільше його „Міщанами“) також Бурделем, у якого їй особливо подобалась „Пенелопа“. Цікавили її теж праці серба Мештровіча, а з них найбільше „Раби“ й „Індіанці“. Багато років пізніше, вже в Америці, побачила вона проїздом з Нью Йорку до Міннеаполісу цих „Індіанців“ „в живу“ на березі Мішігена — уміла бачити прекрасне. Взагалі вона любить їздити, бачити нові місця, пам'ятники культури . . . І те, що проходить непомітним для більшості, помічає її уважне око. З модерних малярів вона найбільше подивляля Гогена і Ван-Гога. Ледве приїхала до Міннеаполіс, ще без праці, а вже встигла оглянути виставу полотен Гогена з Таїті. З української молодшої генерації тих часів, цебто кінця 20-их і початку 30-их років, вона любить найбільше В. Крижанівського і Зосю Зарицьку.

Тепер це вже не пориви до мистецької праці. Оксана Лятуринська має вже „школу“, досвід і мистецькі обрії. Діапазон її подивугідно широкий: вона різьбарка і малярка. Ліпить, малює портрети, ілюструє, згодом робить ляльки (мистецькі стилізовані), займається керамікою, писанкарством. Ця багатогранність в дечому навіть їй шкодить, але до всього вона ставиться однаково поважно. „Лялькарство, писанкарство, кераміка хоч і не належать до монументального і чистого мистецтва, можуть мати свої мистецькі осяги і не треба їх підцінювати“, пише вона. Це поважне відношення до своїх завдань теж свідчить про те, що вона не лише здібна. Де є правдивий талант, там завжди є і велика праця. І не дивлячись на те, що до Праги в ті роки з'їхалось багато визначних людей, чому саме і нелегко було там висунутись — в 20-ті і 30-ті роки духове життя в Празі було дуже інтенсивне — ім'я її, принаймні в тому осередку, вже має своє звучання, тим більше, що вона починає друкувати свої вірші. Широко відоме стало воно тоді, як Оксана Лятуринська видала 1938 року свою першу збірку поезій „Гусла“, а в 1940 році другу — „Княжа Емаль“. Українське громадянство спочатку не дочуло її голосу. На неї вже звикли дивитись, як на **малярку**. А писання віршів — було чимсь несподіваним. Але дехто відразу оцінив її, як визначну поетичну силу. І навіть більше як поетку, ніж малярку. Це є голос живої і пристрасної людини. І в її віршах, не дивлячись на всю сконцентрованість вислову, є широчина і глибина. Як Ольжич і Липа, в поезії виступила відразу „готова“. Не було початківця Оксани Лятуринської. Не випадкова і назва збірок: „Гусла“, „Княжа емаль“. Тут вплив оточення, спеціально націоналістичного оточення, яке формувало її, як поетку. Це був час, коли в українській літературі зазвучали нові нотки. Життя вимагало нового героя. Ріст її таланту зійшовся з ростом українського націоналізму, її кращі приятелі тих часів — націоналісти. В ті роки проходив складний процес: перегляд причин невдачі визвольної війни. Випрацьовувався новий світогляд. Нове покоління виборювало свою правду. І в перші ряди цих когорт стали поети. Юрій Липа писав: „Письменники шукають нового ритму серед тисячі знаних ритмів“, а Леонід Мосендз казав, що „письменником бути та ще в наші часи — це . . . покликання Боже“. Як же гостро мусіла відчувати це Лятуринська, яка, як Леся Українка, „любила вік лицарства“. Вона дихала цим повітрям і серед цього повітря росла. З одним своїм приятелем тих часів, хоч і не поетом, а публіцистом, вона радиться про кожний вірш перед виданням своєї першої збірки. Імпонує їй Ольжич і як поет, і як людина. Він близький їй своїми поезіями з передісторичної давнини. По його трагічній смерті вона присвячує йому вірші. Веде листування з поетом Є. Маланюком, говорить на цікаві їй теми з поетом Олексою Стефановичем. Але якусь особливу ніжність зберігає вона до померлого на сухоти поета Юрія Дарагана. (д. б.)

Літературні чекісти

Десять років ми постійно втікаємо від большевиків, але водночас тягнемо большевизм за собою і носимо в собі. Ненавидимо його й поборюємо, але постійно насякаємо большевицькою ментальністю і переймаємо большевицькі методи й засоби боротьби. Не в поборюванню большевизму, ні, але в поборюванні самих себе, у внутрішній боротьбі — в публічному й приватному житті. Прикладів на це дуже багато, особливо в політичному житті, де одні групи чи партії поборюють другі, супротивні собі чи ворожі, чисто большевицькими методами і засобами — донощицтвом, лайкою, цькуванням, паплюженням, брехнею, наклепами і т. п. При тому воюючі сторони обов'язково виступають від імени всього народу, від імени краю чи від імени воюючої України, покликуються на рішення крайових з'їздів, конференцій, постанов, в які сами не вірять і яких не тримаються. Своїх керівників чи провідників обкидають болотом, наклепами, клеймують відступниками й зрадниками, а себе реклямують єдиноважними репрезентантами України і всієї української нації. Брешуть в живі очі, брехнею їдуть і брехнею поганяють, але вдають неперевершених патріотів і патріотизмом прикривають свої амбіції — політичні, вождівські й особисті.

Такі ж большевицькі методи застосовуються в нас і в інших ділянках громадського життя, отже і в ділянці культурній, а зокрема в літературній. Ті методи випрацювали й широко застосовували большевики в літературній критиці 20. років — в дальших роках вони їх удосконалили — особливо ж у відношенні до української літератури й українських письменників. Офіційні партійні літературні критики, які виконували ролю чекістів у літературі, тобто літературних чекістів (Чека-НКВД-МГБ і т. п.) і мали завдання викривати в літературних творах „ворогів народу“, інтерпретували на свій лад, окремі літ. твори, п'явками присікалися до кожної фрази, образу, постаті, а навіть до кожного слова і виявляли контрреволюцію, націоналізм, ідеалістичний світогляд, протибольшевицькі тенденції і т. п. Це було підставою для переслідування партією й урядом даного автора як небезпечного.

Всі оті „ухили“ й „ворожі вилазки“ в одних письменників були несвідомі й мимовільні, бо впливали з неповного розуміння й неясного усвідомлення большевицького талмуду — ці були здебільша щиро віддані большевизмові — в других же були свідомі і премедитативні, бо впливали з негативного наставлення до большевизму, яке одначе мусіло бути замасковане в різних формах. Григорій Косинка нпр. часто змальовував у своїх творах постаті т. зв. „бандитів“ — так називали большевики всіх протибольшевицьких (українських, розуміється) партизан, які активно поборювали большевизм. Але його ставлення до тих „бандитів“ не було негативне, як того вимагала партія, тільки було приховано позитивне — автор завжди симпатизував з ними. Він їх змальовував, щоправда, самими чорними кольорами, але в дійсності ті чорні кольори були для читача ясними. Ці „чорні типи“ були часто вбивниками, але вони вбивали переважно комуністів. Такими засобами Косинка виявляв своє ставлення до большевизму.

Інші автори робили це інакше, вбирали свої ідеї в інші форми, більше або менше мистецьки завуальовані. М. Куліш користувався найрадше сатирою, але робив це так майстерно, що літературні чекісти не сразу похопились. А деякі сучасні „інтерпретатори“ і досі не розуміють тієї сатири і шукають у сатиричних творах... позитивних постатей і позитивного образу життя. Тому вони трактують „Мину Мазайла“ та „Народного Малахія“ дослівно, як прямий позитивний образ большевизму й комунізму.

Та скорше чи пізніше советські літературні чекісти, як В. Коряк, С. Шупак, В. Кулик, А. Грудина, а зокрема А. Хвиля та багато інших, які вірно стояли на сторожі большевизму, таки розшифрували замасковані образи й ідеї того рода творів і в своїх критичних статтях дуже детально розкривали „вилазку клясового ворога“ й денунціювали авторів, в даному випадку М. Куліша, як націоналфашистів, націоналшовіністів, а партія вже знала, що дали з ними робити.

Інтерпретації чи розшифровування большевицьких літ. чекістів, треба признати, були здебільша влучні. Де вони викривали оту ворожу „вилазку“, там вона звичайно й була. Може вони вмісно перебільшували, розмальовували дуже якими кольорами, щоб змобілізувати опінію партії і приголомшити автора й читача, але це суті не міняє. Де її не було, там вони її і не могли викрити. І коли такі „ухили“ й „вилазки“ були навмисні і свідомі, коли в даних творах була справді замаскована ворожість до Москви й комунізму, то такі твори і їх автори були переслідувані, репресовані і вкінці зліквідовані. Ті ж, що виявляли ухили несвідомо і згодом їх виправляли, або ті, що виразно і широко покаюлись, та перейшли повно на большевицькі позиції, ті зуміли влаштуватись і вдержатись на поверхні. Очевидна річ, що в творах переслідуваних письменників не конечно мусів бути націоналізм у нашому розумінню, але коли в них було більше або менше критичне ставлення до большевизму, більше або менше негативна настанова до нього, то цього вистачало, щоб вони, автори, потрапили на листу „ворогів народу“ як небезпечні Москві — коли ще не сьогодні, то в майбутньому — „інженери людських душ“. Такі автори — якщо вони не пристосувалися потім — і їх твори нам близькі і приємливі, не зважаючи на той большевицький намул, який там мусів бути. Це не значить, очевидно, що ми їх маємо апотеозувати й обожнювати, робити їх національними героями, бо право на героїв мають тільки ті, що явно й активно, негнучо й послідовно воювали проти Москви й большевизму. Але це не значить теж, що ми маємо тих авторів відсуджувати від чести, виклинати й відкидати, клеймити як зрадників і агентів, коли вони в суті речі такими не були і своїми творами більшою або меншою мірою це засвідчили. Нагородою за те, що вони в тих жахливих умовах могли й уміли зробити, хай буде наше спокійне і безпристрасне признание, гідне великого й культурного народу, що вміє бути справедливим, гострим, де треба, але й вибачливим.

Цих кілька вступних слів треба нам було на те, щоб пов'язатися з властивою темою, а саме, з „літературним чекізмом“ у нашій дійсності. „Літературний чекізм“ не залишився там, по тім боці залізної заслони, він прийшов з нами сюди і є між нами. Виступає, щоправда, під іншим прапором, але має ті самі методи, засоби і цілі: викривати „ворогів народу“, в даному випадку серед тих письменників, серед яких уже викривали большевики. Коли викривати справжніх ворогів, то згода, але коли уявних, неправильно й умисно фальшиво інтерпретуючи їх твори, то це доказ не патріотизму, за яким, звичайно, ховаються „викривачі“, але доказ зловільності і... якогось замовлення.

Власне доказом такої зловільності є недавно видана книжка-пашквіль тутешнього свого рода „літературного чекіста“, якогось **Р. Бжеського** п. з. **Політичні ідеї творів М. Куліша**. Цей Бжеський перемелює давно вже змелене і тими самими большевицькими методами, які стосували такі літ. чекісти як А. Грудина чи А. Хвиля, намагається доказати протилежне. Коли ті доказували, що М. Куліш буржуазний націоналіст, націоналфашист і націоналшовініст, то Бжеський намагається доказати зовсім протилежне — що Куліш большевицький агент, який у своїх творах гльорифікує большевиків і комунізм.

Ми б такими „бздурами“ Бжеського зовсім не цікавилися, бо не маємо

звичаю встрявати в примітивну й брудну полеміку неграмотних людей та знижуватись до рівня таких „літературознавців“, як Бжеський і йому подібних, але коли все таки забираємо голос, то передусім тому, щоб звернути увагу на ролю, яку виконує своїми „викриттями“ Бжеський. З усього, що в цій брошурі написано, виходить досить виразно, що Бжеський виконує якесь замовлення: доказати, що М. Куліш був московсько-большевицьким агентом. Але Бжеський захотів за одним пострілом вбити кількох горобців: попри М. Куліша скомпромітувати і Наукове Т-во ім. Шевченка, і в-во „Київ“ та його співробітників, і Літ.-мист. Клуб у Детройті, пришиваючи їм єхидно „інфільтрування комунізму“. На стор. 92 свого пашквілю він пише:

„Нині, під впливом злочинної пропаганди, вже зайняла частина еміграції „неутральне“ становище в боротьбі з пляновим інфільтруванням большевицьких поглядів, а є й такі вже організації та діячі, що вдають неутральних і об'єктивних, нишком допомагаючи хвилююстам. Доказом цього є підпис НТШ під цитованою „Енци. Українознавства“ і свідоме даліше ширення серед довірливого суспільства цієї „книги вигадок“. Про це ж свідчить і ціла дотеперішня діяльність таких позапартійних (на словах) організацій, як хочби філядельфійське в-тво „Київ“ або дітройтський „Укр. Літ. Мист. Клуб“.

Не будемо обороняти якоїбудь із згаданих установ перед цими зловмисними вигадками Бжеського, бо це було б образою для згаданих товариств і доказом поважного трактування виплодів хворої уяви, але тому, що книжка, хочби яка вона глупа, залишається завжди книжкою, яка може потрапити в руки непоінформованих і незорієнтованих читачів, мусимо висловитись.

Бжеський має подвійну ціль — посередню й безпосередню. Посередня ціль, це наклепом заденунціювати згадані товариства перед Комісією для прослідження неамериканської діяльності, або просто перед FBI, як підривні організації (інфільтрація комунізму), а безпосередня — це нищити тих, кого переслідувала Москва. Це дуже хитра політика. Москва не може стерпіти, щоб її вороги мали денебудь признання й пошану. Особливо ж, коли тими ворогами є українські письменники, яких вона цькувала й переслідувала за їх більше або менше виявлену в їх літературній творчості ворожість до комунобольшевицького імперіялізму. Москва хоче довести до того, щоб таких письменників і їх твори, а надто коли вони високомистецької якості — тимбільше їй неприємні і ще й далі небезпечні, — були викляті і в найбільше їй зненавидженому й небезпечному таборі націоналістичному. Таким способом Москва дуже часто позбувається своїх ворогів, задушуючи їх руками їх же земляків. Їй байдуже, що якийсь там „літературний чекіст“ буде при тому лаяти й її, Москву, бо це тільки пустопорожні фрази, які їй не шкодять, зате тотально буде зліквідована й виклята творчість письменника, який ще й далі може мати вплив на підсоветські маси, особливо ж на молоде покоління. Таким чином Москва намагається ліквідувати одного письменника за другим. Сьогодні одного, завтра другого, третього, десятого, аж зліквідує всіх, які можуть бути небезпечні і можуть мати ще якесь значення. Потім вона візьметься нашими таки руками, очевидно, і за „націоналістичних“ письменників за посередництвом таких от ніби націоналістичних критиків, насъких „літературних чекістів“, які на „безсумнівному фактичному матеріалі“ будуть доказувати, що нпр. Є. Маланюк, або Ю. Липа, або хтось інший є інфільтраторами большевицьких ідей. Коли вже таку ролю виконують НТШ, в-во „Київ“ та інші національні організації, то як задалеко нпр. від НТШ або від „Киева“ до Маланюка, який є їх співробітником? Хіба Донцова, який научив українців ненавидіти Москву, не вважають сьогодні навіть його колишні визнавці шкідником і ворогом народу? Хіба так далеко до того, щоб літературні чекісти назвали його розсадником боль-

шевизму, відповідно інтерпретуючи його писання? Це може називатися „перевіренням поглядів“, але таке перевірювання довело до того, що колишні визнавці націоналістичної ідеології заперечують і націоналізм і саме поняття ідеології, заступаючи його „позиціями“, якими вони хочуть поборювати большевизм і комуністичну ідеологію.

Отаку роль виконує Бжеський, добираючись до окремих товариств, щоб їх денунціювати і скомпромітувати в очах громадянства, а тим самим довести згодом до їх ліквідації.

(далі буде)

Огляди і рецензії

Вол. Дорошенко

КНИГОЗНАВЧІ ВИДАННЯ УВАН

Книгознавство — бібліологія — це недавня, розмірно, галузка нашої науки. Її не можна змішувати з бібліографією, цебто книгосписом, яка має в нас уже поважну історію. Бібліологія, як наука взагалі про книгу, має ширший засяг ніж бібліографія, що є тільки частиною бібліології.

Постання українського книгознавства щільно зв'язане з заснуванням у 1927 р. Інституту Книгознавства в Києві під проводом Ю. Іванова-Меженка, який виявився не тільки добрим критиком, але й бібліологом.

Інститут видавав окрім монографій із книгознавства дуже цікавий журнал „Бібліологічні Вісті“, коло якого гуртувалися книгознавці всієї соборної України. Діяльність Інституту становить світлу сторінку в історії української науки. Але червоні московські окупанти брутально припинили його розвиток, ліквідуючи після процесу Спілки Визволення України взагалі всю українську національну науку, літературу й культуру.

На еміграції ревним пропагатором книгознавчої науки став інженер Лев Биковський, цей, свого роду Дон-Кіхот української бібліології. Він раз-по-раз випускав друком чи цикльованим своїм книгознавчі видання, але довгий час він був цілком самотній у своїх змаганнях.

Традиції київського Інституту Книгознавства продовжував у Львові д-р Є. Ю. Пеленський, що видавав журнал „Українська Книга“ в 1937 р.

Друга світова війна припинила видавання цього журналу і аж за німецької окупації відновлює його д-р Є. Ю. Пеленський у Кракові 1942 р. в формі неперіодичних збірників. З-поміж них варто відмітити IV річник Української Книги, присвячений Шевченкознавству. Крім журналу д-р Пеленський випускав ще „Українську Книгознавчу Бібліотеку“, якої вийшло 6 випусків.

Воєнні події знову припинили на кілька років працю наших книгознавців, яка відновилася з заснування Вільної Української Академії Наук на скитальщині. Книгознавча Секція Академії взялася продовжувати працю своїх попередників видаванням — поки що — неперіодичного журналу під назвою — в пам'ять київського журналу — „Українські Бібліологічні Вісті“. На жаль вийшов тільки 1-й випуск цього журналу і то не в такому вигляді й розмірі, як було запроектовано. Друк журналу йшов дуже помалу, а тимчасом наступив справжній ісход наших науковців з Німеччини. В результаті цей перший, але в той же час і останній випуск журналу, датований 1948-им

роком, вийшов аж у 1951 р. і то обскубаний, бо видавці сильно обтяжили хроніку й випустили без обкладинки, яку зладив був Еко. А потім не подбали про розіслання цього випуску ні до преси, ні до книгарень, ні до авторів. Тому це видання Українських Бібліологічних Вістей нашому громадянству зовсім невідоме. Нема його в жадній книгарні, Навіть редактор його не одержав хочби одного примірника, на показ. Єдиний мюнхенський „Християнський Голос“ (1951, ч. 46) подав був нотатку про появу цього випуску УБВ.

Але пригляньмося змістові цього випуску Українських Бібліологічних Вістей. Число відкриває редакційна стаття, яка з'ясовує завдання журналу, та коротенька згадка **В. Порського** про київські „Бібліологічні Вісті“. Стаття **В. Дорошенка** говорить про ЛНВ першого львівського (1898—1906) та київського (1907-1919) періодів, а стаття покійного вже сьогодні **А. Животка** подає відомості про „Нездійснені пляни видання українських часописів“, які були заплановані, але з різних причин не появились. До історії українського видавничого руху цікаві знахідки подає **Ю. Сірий** (Тищенко) у своїх споминах про київські видавництва з-перед першої світової війни „Лан“ та „Дзвін“, а **Ганна Чикаленко-Келлер** подає в коротенькій статті п. з. „Юрій Котермак-Дрогобицький“ відомості про книжку „Прогностик“, яку видав був у Римі 1483 р. українець з Дрогобича Юрій Котермак. Авторка віднайшла другий примірник цієї книжки в бібліотеці тюбінгенського університету і доповнює (за німецькими й англійськими джерелами) подані І. Кривецьким (у Новій Зорі за 1932 р.) перші відомості про Котермака.

В. Порський у замітці „До матеріалів про П. Куліша“, згадуючи про лист П. Чуйкевича, приятеля Куліша, про смерть його батька, торкається взагалі невідрадних умовин у Кулішевій родині. При цій нагоді розкриває авторство надрукованої в „Київській Старині“ оперети „Люб-

ка або сватання в селі Рихмах“. **Н. Полонська-Василенко** подає виказ знищених більшовиками видань Всеукраїнської Академії Наук, **Л. Биковський** говорить про Секцію Книгознавства при УВАН, **Дм. Дорошенко** містить некролог про Євгена Вирового, що трагічно згинув у Празі з приходом більшовиків, вискочивши з вікна, коли до його мешкання прийшли енкаведисти.

Закінчується число „**Оглядами та рецензіями**“, де приновотовано „Книжки про діячів українського слова, які появились на скитальщині“ в роках 1946—48, зокрема про видавництва „Шляхи на Україну“ й „Нашим Дітям“, та широкою **хронікою**, в якій подано відомості про бібліотеки, рукописні збірки, музеї й Архіви на Україні та некрологи українських письменників, що померли в 1948 р.

Віїзд більшости членів УВАН за океан знову припинив на пару років діяльність книгознавчої Секції. Відновлено її аж із заснуванням американської філії УВАН у Нью Йорку. завдяки жвавій праці Секції назбиралося чимало матеріалів, тому Секція вирішила продовжувати видавання „Укр. Бібліологічних Вістей“. Провід філії схвалив це рішення і в результаті появилася поважна книга, але не під давнішою назвою, тільки як черговий II-ий том ропчатого в Нью Йорку **Наукового Збірника**. Цей том, датований Нью Йорк 1953, 8°, ст. 197+3 непагінованих, присвячено пам'яті **проф. Аркадія Животка**, архівного діяча, відомого автора просторої історії української преси, що мала два видання. Коротким некрологом про покійного, що його склав **Вол. Дорошенко**, відкривається збірник. Поза тим маємо в ньому такі праці: **інж. Лев Биковський** у невеличкій статті „До методології книгознавства“ (ст. 12—17) представляє в загальних рисах сучасний стан книгознавства. **Митрополит Іларіон** (проф. І. Огієнко) говорить про виданий у Львові Іваном Федоровичем „Апостол“ у студії під наг. „**Перводрукований Львівський Апостол 1574 р.**“ (ст. 19—45). Опо-

бівши про початок українського друкарства, автор подає докладний зовнішній опис львівського „Апостола“, його зміст, порівнює львівське видання з московським, довершеним Федоровичем 1564 р., розглядає прикраси книги: гравюри, заставки, ініціали й кінцівки та характеризує високу друкарську техніку видання. Окремо спиняється на наголосах та правописі львівського Апостола в порівнянні з московським.

Праця митрополита Іларіона є вичерпною студією нашої пам'ятки, що в історії української культури має величезне значення, бо львівське видання Апостола мало великий вплив на дальші покоління українських друкарів. Зокрема окраси його жили на Україні два століття.

У студії бачимо, що хоч Федорович передруковував своє давніше московське видання, проте львівське видання має свої окремі відміни як у прикрасах, так і в наголосах. Різницю наголосів пояснює автор тим, що складачами львівського видання були місцеві українці, які і внесли чимало прийнятих тоді на Україні наголосів, що відрізнялися від московських. Ці різниці виказує автор в окремих зіставленнях.

Доповнює студію митр. Іларіона проф. Вол. Січинський своїм нарисом „Початки українського граверства і друкарства“ (ст. 46—57), де він дуже докладно розглядає образки Апостола Луки в московському і львівському виданнях та у протилежність до російських учених виказує їх неподібність. Спиняється проф. Січинський і над походженням Федоровича, доказуючи — теж у протилежність до москалів, що походив він з України або Білорусії й друкарське мистецтво заніс до Москви з України, де друкарство постало щонайменше два роки скорше, ніж у Москві (Євангеліє Тяпинського, надруковане 1562 р.). Як відомо, москалі наперекір фактам, уважають Федоровича, якого вони перехрестили на Федорова, своїм земляком і „первопечатником“ та чваняться, що їхнє друкарство старше за укра-

їнське. Заперечувати цю перехвалку в СССР не вільно — це буде „шовінізм“ і „дрібнобуржуазний націоналізм“, за який винуватцеві загрожує гостра кара. Друга частина статті проф. Січинського присвячена детальному розглядові ґрунтовної праці московського вченого А. Сідорова „Древнерусская книжная гравюра“ вид. Советської Академії Наук, Москва 1951, ст. 396). Відзначаючи назагал значну безсторонність цього дослідника, проф. Січинський каже, що „проте й він не позбавлений деяких типових, так мовити, советських трафаретів, які „дивують західного читача своєю необґрунтованістю“. Московський імперіалістичний дух де-де й вигляне в праці Сідорова, хоч він і признає окремішність української гравюри від московської, кажучи, що на Московщині гравюра не досягла того розвитку, що на Україні і з цього боку „різко протилежна до гравюри української“, що невтомно творила, уже за дуже ранньої доби, численні сюїти, цілу низку дрібних ілюстрацій, серед яких були і посередні і дуже цікаві“. Та все ж гравюри львівських і острозьких видань уважає Сідоров прекрасними творами „русской гравюри“.

Далі йде дуже цікава монографія Євгена Бачинського — „Українська друкарня в Женеві“ (ст. 58—105), про українську громадську друкарню, яку заснував у 1876 р. М. Драгоманов і провадив від 1878 р. майже до самої своєї смерті (17. IV. 1918) Антін Ляхощкий, на прізвище Кузьма. Автор, що проживаючи довгі літа на еміграції в Женеві, дуже добре знав покійного Кузьму й дещо успадкував із його архіву, докладно малює колоритну фігуру, добре відому всій українській і російській еміграції цього старого драгоманівського друкаря, що був до смерті відданий своєму патрону, хоч не раз і задавав йому багато клопоту. Життєписові Кузьми присвятив Є. Бачинський окремий розділ (стор. 79—86). Заразом автор подає докладну історію друкарні, вичисляє видання, які вона друкувала та її

клієнтів (від 1876 до 1918 р.). Поза тим маємо в праці Є. Бачинського й цікаві сторінки, присвячені життю М. Драгоманова в Женеві в роках 1876—1889 та згадкам про нього його приятелів, особливо старенької пані де-Гольштейн (ст. 86—94). Всі ці відомості мають чимале значення для пізнання життя й вдачі М. Драгоманова. Розвідка ілюстрована портретом А. Ляхощького й образами будинків, де містилася друкарня.

Далі проф. Ол. Оглоблин у статті „Федір Туманський і його проєкт академічної книгарні в Глухові кінця 1770-х рр.“ (стор. 106—114) знайомить нас із одним із найвидатніших представників української інтелігенції чверті XVIII й початку XIX століття, та його заходами, заснувати в Глухові книгарню, за якою дуже побивалися місцеві мешканці. Згадує проф. Оглоблин також про нездійснений проєкт Туманського заснувати в Глухові „Академічне Товариство“, що мало бути свого роду зародком Української Академії Наук. Із спогаду **Юрія Тищенка** (Сірого) про „Книгарні «Літературно-Наукового Вісника» на Наддніпрянщині в 1907—1913 рр.“ (ст. 115—126) довідуємося, що з ініціативи М. Грушевського постали на Наддніпрянщині — в Києві, Харкові й Катеринославі філії львівської Книгарні НТШ під фірмою книгарень редакції „Літ. Наук. Вісника“. Організував і очолював ці книгарні в рр. 1907—1912 автор Спогадів на доручення М. Грушевського, на той час Голови Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Проф. Дм. Чижевський у статті „Бібліотека Теофана Прокоповича“ (127—137) характеризує книгозбірню останнього за видрукованим у студії проф. П. Верховського „Духовний Реглямент“ її каталогом із рукопису, що зберігався в архіві Св. Синоду в Петербурзі.

А знову **Ганна Чикаленко-Келлер** описує бібліотеку князя Василя Репніна, сина кн. Миколи Григоровича Репніна в статті „Репніни та їх Яготинська бібліотека“ (ст. 138—152) за рукописним каталогом бібліотеки,

що його вона знайшла в відділі рукописів Публічної та Університетської Бібліотеки в Женеві. Стаття Г. Чикаленко-Келлер цікава не тільки характеристикою бібліотеки та її долі, але й тими життєписними подробицями, які вона подає про родину Репніних та їх женецьких знайомих — Ейнарів і укладача каталогу Ерменжара Репніни, як знаємо, тісно пов'язані з Україною — князь Микола Григорович Репнін був „Малоросійським“ генерал-губернатором, скиненим із свого уряду царем Миколою I за українські симпатії, його донька Варвара — грала визначну роль у житті Шевченка. В своїм цікавій нарисі Г. Чикаленко-Келлер знайомить нас із впливами на князівну Варвару Ейнара в напрямі зацікавлення біблією й релігійними роздумуваннями, яке вона — не без успіху — силкувалась прищепити й Шевченкові, як про це сама оповідає в листах до Ейнара.

Врешті треба згадати, що основою Яготинської бібліотеки Репніних була бібліотека гетьмана Кирила Розумовського, яка частинно, а може й уся була перевезена з Батурина до його Яготинського маєтку. Дружина кн. М. Репніна, теж на ім'я Варвара, була внучкою гетьмана, донькою його сина Олексія. Яготин був її віном. Яготинська бібліотека складалася з книжок гетьмана й його сина Олексія, з книжок кн. Миколи й членів його родини та книжок кн. Куракиних, родини його дружини. Це була одна з найбільших приватних бібліотек на Україні. Не забуваймо ще, що з неї користав Шевченко, гостюючи у Яготині у Репніних.

Д-р **Яр. Рудницький** подає інформації про „Українські книгозбірні в Канаді“ церковні, світські й приватні (ст. 153—160), Д-р **С. Демидчук** про „Матеріали про Україну в американських енциклопедіях“ (ст. 161—168), проф. **Ілько Борщак** у замітці „З моєї книгозбірні“ (169—174) про раритети своєї книгозбірні з ділянки французько-українських взаємин. Автор цих рядків присвячує кілька сторінок „Пам'яті українських

бібліографів“ (175—184 з нагоди смерті Дм. Дорошенка й З. Кузелі, що відзначилися також на полі української бібліографії та річниць смерті чи народження їхніх попередників — Ів. Калиновича, Ів. Кривецького, Мих. Комарова та Ів. Ем. Левицького).

Далі йдуть „**Огляди**“ (бібліографія бібліографії, Білоруське книгознавство, Литовське книгознавство, Мовознавча бібліографія, Польське книгознавство, Слов'янознавча бібліографія, Советознавча бібліографія, Чеська бібліографія, українське книгознавство), що їх зладили Аль-

фред Берльштейн, Вол. Порський, Яр. Рудницький, Ол. Ружанец-Руженцова та Ігор Шевченко (стор. 185—195). Закінчує збірник інформація проф. Ол. Оглоблина „**Про деякі загублені праці й видання Всеукраїнської Академії Наук у Києві**“ (ст. 196—198), яка доповнює відомості, що їх подала Н. Полонська-Василенко в „Українських Бібліографічних Вістях“.

Бібліологія й бібліотекознавство — це, на погляд загалу, річ мало цікава й скучна, але з поданого вище змісту можна побачити, що такі статті можуть бути цікаві й корисні.

W. W. Kulski: The Soviet Regime. Communism in Practice. Syracuse University Press, 1954. 807 pp. \$8.00.

Книга проф. В. В. Кульського це дуже поважний вклад праці в советознавство, спокійний, витриманий і об'єктивний. Автором її натуралізований поляк, колишній член польського лондонського уряду. Що більше може свідчити про наукову об'єктивність автора, як не те, що він, у своїй книзі завжди вживає терміну „Західна Україна“ і тільки в одному місці дає пояснення, що ця територія до 1939 року належала до Польщі. Про науковість цього твору свідчить теж і факт, що проф. Кульські, який знає добре мову, відносини і те, про що пише, здержується від власних коментарів і недоведених тверджень, дозволяючи різним советським авторам і документам відповідати за себе. Застосовуючи такий метод викладу, проф. Кульські дозволяє самому читачеві виробляти собі погляд на справу, яка його цікавить. Читач не мусить здаватися на більше, або менше вірогідні коментарі й готові софістичні формули, але на підставі широких цитат з советських документів, книг, журналів та газет може сам собі коментувати. Коли йде про джерела, то проф. Кульські зібрав величезну їх кількість, а між ними чимало українських та інших неросійських. На 800 сторінках його книги немає ні одного факту, чи твердження, яке б не було підтримане джерелами. За цю працю авторові належить велике признание, бо його книга напевно буде підручником для кожного, хто цікавиться советознавством.

У своїй праці проф. Кульські поклав наголос на „комунізм у практиці“. Це підхід певною мірою новий. Досі багато людей писало про СССР, але мало хто показав, як живеться людині в тому СССР. А проф. Кульські сказав не тільки, як живеться в цьому СССР, але й яка є різниця між цим життям, і комуністичною доктриною, тобто всім тим, у що казали вірувати Маркси, Енгельси, Леніни, Сталіни. Хто буде користуватись цією книгою, легко знайде відповідь на питання, який є стан у різних ділянках життя, але який повинен був бути. Цей спосіб виказує всю забріханість комуністичної теорії та всю нелюдяність комуністичної практики. Дуже старання й проглядна індексація книги дозволяє знайти бажану відповідь без зайвої витрати часу; бажана інформація з'являється т. ск. за дотиком пальця. Вона невесела, часто похмура й жорстока, але... правдива.

Книга ділиться на 5 частин: 1. Культурна ізоляція СССР (Партія й захід, російський націоналізм), 2. Громадяни і держава (держава і партія, „сво-боди“ людини, судівництво, обов'язки громадянина, сім'я і молодь), 3. Со-

ціяльне наверстування (зарплати, премії, соціальний поділ, робітниче законодавство, трудові конфлікти, соціальні забезпечення), 4. Селяни й колгоспна система (колгоспи й держава, новітнє невільництво в колгоспах, укрупнення колгоспів), 5. Післясталінська епоха (колективне керівництво, розвиток у 1954 році). Книгу доповнюють нотки, бібліографія та індекс.

Незвичайно цікава і в наших умовах ревелюційна є перша частина книги, де автор говорить про культурну ізоляцію СССР й наводить низку советських документів, які створюють цілу систему советського ізоляціонізму, якого завданням є боронити СССР від „гнилого Заходу“. В розділі „російський націоналізм“, автор на 56 сторінках доводить, цими ж документами, що в СССР існує російський націоналізм і на чому він полягає. Цей розділ буде смертельним ударом для всіх тих „дослідників“, які вмовляють у нас, що в СССР ніякого російського націоналізму немає, а московський нарід є теж поневолений, як усі інші, та що конечно треба відмежувати „комунізм“ від російського народу, бо цей „комунізм“ є західного походження і його російському народові „накинули“. В світлі документів, які наводить проф. Кульський у своїй книзі, такі байки поширювати буде важко.

Українською проблемою в СССР проф. Кульський займається настільки, наскільки це йому потрібне для висвітлення різних проблем советського життя. Українській проблематиці повністю присвячено 18 сторінок, а крім того ще чимало згадок у багатьох місцях книги, коли говориться про інші проблеми. З важніших проблем, Кульський підкреслює потенційну небезпеку для СССР від українських аспірацій до державної незалежності (103 ст.), український буржуазний націоналізм (108—111 ст.), русифікаційні заходи у відношенні до українського народу (203—205 ст.), українські справи у післясталінській епосі (743—745 ст.), приєднання Криму (759 ст.), переселення українців на цілиніні землі (762 ст.), тощо. Пояснення до різних советських документів щодо цих справ є цілком коректні й вірні. Український дослідник не міг би їх подати в інший спосіб.

Немає сумніву, що книга проф. Кульського повинна збагатити бібліотеки американських українців, зокрема тих, хто займається справами, які обговорює книга.

Лев Шан-ський

Norman Vincent Peale: The Power of Positive Thinking. В-во Prentice-Hall.

Дуже характеристичним об'явом американського життя є популярність релігійних проповідників різних віровизнань. Згадати б тільки прізвища Фултона Дж. Шіна, Біллі Грегема та Нормана В. Піла. Останній, протестантський духовник, збирає щонеділі на свої проповіді в Нью Йорку 4—5.000 людей, а свої друковані проповіді розсилає по всьому світі в кількості 150 тисяч примірників. „Сила позитивного мислення“ досягає вже мільйонного накладу (минулого року своїм накладом перевищила її тільки Біблія), окрім того книжка ця вже 130 тижнів утримується на вершку листи бест селдерів. Що ж зумовило такий успіх цієї книжки?

Книжка Піла — це збірка коротких історій з життя різних людей, які зазнали

невдачі в своїх особистих справах — здоров'ї, подружжі, бізнесі і т. п.; для цих людей книжка має стати своєрідним терапевтичним підручником для лікування душ. Її засада це „добре мислити“, тобто не піддаватися депресії і вірити в успішний кінець усього. В дечому книжка ця нагадує „Волю й успіх“ О. Мардена, відому з кількох і українських видань, де показано як різні люди силою волі добились у житті успіху. Тільки ж Піл скрізь щедро цитує Біблію, знаходячи в ній потрібні для кожного випадку і ситуації максими і вважає віру головним своїм цілющим ліком.

Але цього було б мало вняснити незвичайний успіх цієї книжки. Успіх її, без сумніву, у тому, що, власне, автор зумів усі справи віри, справи небесні, пристосувати до рівня свідомості і потреб звичайної американської людини, яка живе

доларом, кінець якого був би для неї кінцем світу. Що такий погляд — не вигадка, може посвідчити зовсім недавня анкета про те, про що пересічний американаець („народ“) передусім думає. Справами загрози від комунізму журиться не більш як 1% американців, але справами грошовими — майже половина. Очевидно, таким людям, заплутаним у триби американської економічної машини, потрібна якась порада, віра в краще — і тут саме й успіх всюдисущого піл-івського „Бога“, завжди скорого допомогти у фінансових чи інших клопотах. Піл просто схопив за серце сучасну американську людину, заговоривши про справи, які її найбільше турбують.

Книжка Піла — підручник „приспосованої“ релігії, і тим вона й успішна. Американець не хоче жити тільки в сферах спіритуальних, які він вважає абстракцією, а шукає свого розуміння Бога, який, як добрий психіатр, вилікує його з духової втоми і життєвих клопотів. Піл намагається відродити віру у зматеріалізованого американця. Але католицький проповідник Фултон Дж. Шін вважає, що західний матеріалістичний світ узагалі вже пропащий, що його може спасти тільки глибоко віруюча... Росія, — навіть большевицька, бо вона у свій большевизм усе таки вірить, а західня людина не вірить уже в ніщо.

Для тих, хто цікавиться американською духовністю, книжка Піла буде дуже повчальною літературою. С. Г.

Микола Сергієнко: В кігтях тиранів.

Спогади українця червоноармійця. В-во „Дніпрова Хвиля“, Німеччина (Мюнхен) 1953, 8°, 230 ст.

Ще в 1953-му році вийшла в в-ві „Дніпрова Хвиля“ в Мюнхені цікава книжка спогадів з життя советських полонених в Німеччині українського вояка советської армії **М. Сергієнка**, учасника одного з німецьких таборів советських полонених в останній німецько-советській війні.

В нашої військовий мемуаристиці це вперше появляється на цю тему книжка, яка розкриває детально все пекло німецьких таборів полонених і ту атмосферу, в якій доводилось жити полоненим, особливо ж полоненим українцям, що находились

між молотом і ковадлом — між німецькими посіпаками, панами життя і смерти полонених, і московсько-большевицькими агентами й провокаторами з самих же полонених, які українцям і в таборах полонених давалися в знаки не менше від німців.

Змальовувані автором картини з життя полонених та їх настрої й почування настільки правдиві й переконливі, що відпадає можливість підозріння про якубудь авторову видумку, коли брати до уваги, що спогади ці писані не в звичайній спогадовій формі, від першої особи, але в формі белетризованих, ніби повістей. Автор вибрав собі за посередника третю особу, яка є ніби головним персонажем цієї свого роду мемуарної повісті, і яка відзеркалює авторові думки, міркування й настрої. Цим осередним персонажем є червоноармієць Василь Минець, що з вибухом війни добровільно зголошується до армії з виразним рішенням якнайшкоре потрапити до німецького полону. Минець і сотні тисяч Минців вірили, що з допомогою німців Україна буде незалежність і власну державу. Своє рішення Минець досить швидко здійснив і, опинившись у німецькому таборі полонених, так же скоро побачив, що на зміну московській неволі прийшла така сама німецька, і українському народові ні від одних, ні від других не ждати ніякого добра.

Белетризована форма спогадів Сергієнка дала йому більшу свободу вислову і пластичнішого змалювання „дієвих осіб“ — не способом готової від авторської характеристики з відповідною кількістю окремих потверджувальних прикладів, як це буває у звичайних спогадах, але способом безпосереднього самовияву дієвих осіб у самій дії. Хоч повістевій композиції ця повість-спогади не має, то певна повістєва акція, яка обертається здебільша довкола головного персонажу — Минця — таки є. Вона, очевидно, несучільна і спеціально не організована, бо автор змальовує події в такому порядку, як вони менше-більше відбувалися, але ті події все таки якоюсь мірою дотикають головного персонажу, який зарисовується в уяві читача багато виразніше, як зарисувався б автор, оповідаючи від першої особи, безпосередньо від себе.

Не будемо заглиблюватись у те, що автор списав з дійсности, а що, може, придумав, або типізував чи узагальнював. Це суті справи і правди не міняє і не відбирає спогадам вірогідности й документальности, так що в загальному це вірний образ життя полонених, до якого нічого суттєвого не можна додати, але й нічого не можна відняти. Письменицька уява нерозспроможна придумати стільки людської нелюдности, скільки приносить саме життя.

Книжка читається з напруженням та увагою. Вона залишається справжнім, невідробленим документом німецької габенности, як і московсько-большевицької ненависти до українського народу.

Б. Ром.

Д-р Василь Луців. Гетьман Іван Мазепа. Життя і діяльність великого гетьмана. З мапами й ілюстраціями в тексті. Наказом автора. Торонто, Канада 1954, 8°, 125(+4) ст.

Гетьман Мазепа має вже досить багату літературу, в українській і чужих мовах, тому написати про нього нову книжку і сказати щось нового досить нелегко. Для цього треба мати і нові матеріали, новий підхід і певною мірою нові методи дослідів.

Праця молодого науковця В. Луцева такого нового й оригінального вносить небагато, проте вона не є звичайною компіляцією або переказом давніше сказаного. Розшукавши нові матеріали, автор вніс деякі доповнення, які становлять крок уперед у наукових дослідях над життям і діяльністю великого гетьмана.

Проте, не це є головною ціллю автора. Його студії скеровані на постать гетьмана Мазепи в світовій літературі. Як і наскільки історично змальовували різні європейські поети й письменники постать Мазепи у своїх творах, яких є досить таки багато, Гетьман Мазепа належав до дуже визначних особистостей свого часу, тож не дивно, що його особою зацікавилися і письменники. Що постать Мазепи в літературі історично вірно не показана, це інша справа, але про це нам автор докладніше розкаже в другій своїй книжці, якої головною темою має бути

власне Мазепа в літературі. Цю книжку, яку обговорюємо, автор уважав за потрібне видати для того, щоб зіставити „Варгайт унд Діхтунг“, тобто показати дійсне життя Мазепи, щоб легше зорієнтувати читача на скільки вірно чи невірно (історично) вийшло воно в літературі.

Та окрім певної наукової вартости ця книжка має ще й іншу вартість. Вона дає сучасному читачеві можливість, особливо ж молодому читачеві, познайомитись із життям і діяльністю людини, яка стала символом боротьби з відвічним ворогом української нації — Москвою. Тому москалі його виклинають і проклинають — не за якісь ухили й помилки, але за його непримиренно-вороже ставлення до них, за те, що він виступив проти Москви збройно і був би зліквідував московську небезпеку на завжди, якби не продажні союзники і свої таки москвофіли, яких і сьогодні багато.

Б. Р.

Степан Радіон. Новий похід. [Оповідання з життя УПА на Волині]. В-во „Єдність“, Аделаїда — Австралія 1954, 16°, 60 стор.

В збірці два оповідання з життя УПА на Волині: „Шосте бойове завдання“ і „Новий похід“. В першому автор оповідає про загін УПА та ліквідацію мадярської залози для охорони певного відтинку залізниці в одному волинському селі. Мадяри, які прийшли на зміну німцям, грабили і вбивали селян, тому відділ УПА під команду Аполінарія Кашевича вирішив залозу зняти. В бою поляг командир. Однак він не загинув, хоч його друзі повідомили його дружину про його смерть. Обидвоє вони зустрічаються потім у повстанському шпиталю.

Композиційно це радше новеля, з несподіваним закінченням. Композиція ще т. ск. початківська, досить примітивна, як і примітивні авторові засоби, але можна сказати, що деякі задатки на новеліста в автора є.

В другому оповіданні автор розкаже про німецько-польські звірства в волинських селах. Гештапо організувало в Луцьку карний відділ з польських колоністів, який вибрався в карну експедицію на села. Перше село цей відділ спалив і вимордував усе населення. Загін УПА

перехопив цей карний відділ і зліквідував у цілості. Хто не згинув у бою, тих повстанський суд засудив на смерть. Командиром відділу був сотник Кирик. Автор підкреслює дику розгнущаність німецьких гештапівців і польських колоністів та шляхетність і лицарськість українських повстанців, що зрештою є зовсім згідне з правдою.

Обидва оповідання, безсумніву, цікаві й живо написані, проте з мистецького боку дуже сірі і простенькі. Варто авторів працювати над собою.

Леонід Полтава. Чи зійде завтра сонце.

Повість з недалекого майбутнього. В-во „Дніпрова Хвиля“, Мюнхен, Німеччина, 1955, 8°, 155(+5) ст.

Леонід Полтава, що випробовує своє перо в різних жанрах літератури, спокусився написати щось вроді фантастичної повісті, якої акція відбувається в майбутньому, в 2000-му році. Якщо взяти до уваги, що кожна повість є витвором авторової уяви, то нема підстави називати цю повість фантастичною. Правильніше було б назвати її шпигунсько-пригодницькою, якої акція відбувається в майбутньому. Коли фантастичність розуміти як щось, чого немає і не може бути в дійсності, то в цій повісті фантастичного дуже мало. Ракетопляни, якими можна переноситися через велетенські простори в дуже короткому часі, радарове око, атомова енергія з олива-піску, а навіть штучний дощ не є сьогодні явищами такими дуже фантастичними. Можна сказати навіть, що вони є досить реальними, бо наука працює над ними віддавна. Ще тому 50 років ці речі могли були видаватися чистою фантазією, але сьогодні, вони не можуть викликати здивування, бо можуть бути здійснені скорше ніж ми передбачаємо. Це, що автор показує як фантастичне, можна трактувати як більше або менше логічне передбачування реального в недалекому майбутньому.

Найбільш фантастичним є у повісті Полтави... існування незалежної України в 2000-ому році поруч із тією самою що сьогодні, тільки, може, трохи обкровоною, червоною Москвою. Фантастичним є це тому, що неможливе створення

незалежної української держави без знищення Москви, особливо теперішньої, червоної. І неможливе є теж, щоб по третій світовій війні існувала та сама і така сама червона московська імперія, яка заховується достоменно так само як сьогодні, тільки, може, без Хрущова, Булганіна й інших. А коли автор вважає, що це все можливе в дійсності, то видно, його уява досить скупа. І чи варто писати таку „фантастичну“ повість, чи пак повість майбутнього, коли там здебільша є те саме, що є сьогодні? Читач радніше привітав би повість майбутнього, якби автор показав йому якийсь приманливий, справді фантастичний образ України без отих наївних пригод, без Москви, без московських шпигунів і агентів, без рідних партійних спорів тощо — образ такої України, про яку напевно кожний читач мріє.

Все таки повість читається цікаво й легко, як усяка легка література, але так само легко забувається. Не можна їй відмовити чимало позитивів, не літературних, очевидно, а загальних, т. ск. громадських. Автор же виводить певну кількість позитивних українських персонажів, які любовно й жертвенно працюють для України, і ще там дещо інше, але варто було б, щоб саме Полтавнина повість мала і літературні вальори та зміцнювала його літературний авторитет.

Б. Р.

Д. Донцов. Московська отрута. Вид. СБУ Торонто-Монтреал 1955, 8°, 292 ст.

В цій книжці зібрані статті Д. Донцова, друковані переважно в останніх роках у націоналістичній пресі, в яких автор викриває просочування, „московської отрути“ в українське життя. Ніхто в нас, мабуть, не знає так докладно й глибоко суті московського духа, політики й тактичних маневрів, як Д. Донцов, і ніхто так послідовно й уперто не викорінював московфільства в різних формах і виявах, як Донцов. Люди дуже часто й самі не помічають, як вони своїми думками, поглядами, вчинками й потягненнями йдуть по лінії, яку хитро й ехидно підсуває Москва. Неодні роблять це в переконанні, що виконують власну програму, інші, глибоко перейняті демократизмом,

або радше гіпердемократизмом, зовсім свідомо змагають до співжиття і співпраці з Москвою, а ще інші, хоч і усвідомлюють московську суть і поборюють її, але деякими виявами своєї діяльності більшою або меншою мірою йдуть шляхами, які може відповідно використовувати Москва.

Донцов на цьому відтинку незвичайно чуйний і сторожкий. Він виловлює просочування московської отрути в найдрібніших і найнепомітніших виявах українського життя і поборює її. Робить це переконливо й успішно, хоч має багато противників і ворогів, які часто ненавидять більше його, як саму московську отруту. Може Донцов часом десь і перебільшує, може часом дрібним речам присвячує забагато уваги і бачить у них завелику небезпеку, але все таки краще перебільшувати ніж недобачати, бо недобачення сприяє збільшуванню небезпеки. Від перебільшування в цьому відношенню шкоди українському народові не буде, але від недобачення бувають прикрі наслідки.

Книжка написана з притаманним Донцову публіцистичним темпераментом і переконливістю. Ті, проти кого вона звернена, не будуть її любити, так само і його противники, але безсторонній і неупереджений читач прочитає її з користю і приємністю.

Б. Р.

Дарія Ярославська. В обіймах Мельпомени. Роман. В-во М. Денисюка. Буенос Айрес, Аргентина, 1954, м. 8°, 413 ст.

Нова повість Д. Ярославської порушує майже невідому в нашій літературі, але дуже багату й цікаву тематику з життя українського театру. Письменниця вивела в повісті цілу галерію театральних персонажів, від директора театру починаючи і на двернику кінчаючи. Її постаті живі, рухливі і повнокровні. Часом од-

ним мазком авторка вміє відзначити чи підкреслити важну і цікаву рису. Жива й цікава акція тримає увагу читача в постійному напруженні. Для змальовування своїх персонажів авторка вміє добирати влучні і цікаві засоби, розповідь веде живо й цікаво.

Але таке багате й різнобарвне театральне життя авторка змалювала, на жаль, дуже однобічно. Замість розкрити широку панораму складного театального життя, вона звернула свою увагу на зовсім маловажні вияви, які відбуваються переважно поза сценою — найчастіше за кулісами, де бувають всякі речі — театральні і нетеатральні, останні для театру як мистецтва не мають основного значення і театру не характеризують. Тому в повісті Ярославської є багато обіймів, окрім обіймів самої Мельпомени. На шкоду своїй повісті і на кривду життєвій правді — українському театрові — авторка показала всіх діячів сцени в однобічному, здебільша негативному наświetленні. З усіх рушієних почувань „людей театру“ авторка зацікавилась найлегшим — фізичною любов'ю за сценою, але не поцікавилась тими почуваннями, які є рушієними силами театру, його основою — любов'ю до театального мистецтва. Тому в повісті немає справжнього театру. В акторському світі такі проблеми, які заторкують особисте, позатеатральне життя актора, сходять дуже часто на другий план, коли до голосу доходить проблема мистецтва. Акторський світ зовсім не такий, як його акторка змалювала, він цікавіший, глибший і різноманітніший. Авторка не спромоглася показати психіки театального актора, не відчула його глибших переживань, не показала його суті. Зате звернула увагу на речі, які можна знайти і в іншому середовищі чи колективі, тільки, може, в іншій формі. І цим позбавила свою повість тривалої літературної вартості.

Л. Нигрицький

НАЙЦІКАВІША КНИЖКА ОСТАННІХ ЧАСІВ, це

Землею українською

Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

збірка мистецьких репортажів з подорожі по Україні 20-их років.

Ціна 1.70 дол. Замовляйте в „Києві“.

Бібліографія

Антологія французької поезії. Переклади М. Ореста. [Видання перекладача] Мюнхен 1954. 74(+6) ст.

Воропай, Олекса. Пригоди Марка Чубатого. Повість. В-во „Українська думка“, Лондон 1954, 8°, ст. 100.

Рудницький, Ярослав, д-р. Бібліотека Осередку Української Культури й Освіти в Канаді 1944—1954. Накл. ОУКО, Вінніпег 1955, 8°, 32 ст.

Безушко Вол[одимир] — Рудницький Яр[ослав]. Видання УВАН у першому десятилітті 1945—1955. УВАН, Серія: Літопис УВАН, ч. 13. Накл. УВАН, Вінніпег 1955, 8°, 22(+2) ст.

Микитка, Степан. Володимир Дорошенко. З нагоди 75-річчя визначного вченого й громадянина. Накл. Гуртка Приятелів. Філадельфія 1955, 8°, 36 ст.

Кудрик, Василь. Маловідоме з історії греко-католицької Церкви. Т. II. Друком

Вид. Спілки „Тризуб“, Вінніпег, Манітоба 1955, м. 8°, 286 ст.

Радзкевич Володимир. Історія української літератури. Том I. Давня і Середня доба. Книгарня і В-во „Батьківщина“ в Детройті. Випуск ч. III, Детройт 1955, 8°, 126(+3) ст. Ц. \$1.50.

Юриняк, А. На далеких шляхах. П'єса в 5 діях з життя українських скитальців. В-во „Україна“ [Детройт] 1955. м. 8°, 56(+1) ст.

Еко. Село. Альбом карикатур. [В-во „Молоде Життя“ 1955, 16°, 16 листівок].

Бюлетень УВАН у США, № 13, Червень 1955, 16 ст.

Бюлетень НТШ. Рік VI, ч. 1(16), червень 1955, Сарсель, 20 ст.

Статут Головної Ради Наукових Товариств ім. Шевченка. [Сарсель, 1955, 8°, 8 ст.]

Бюлетень НТШ в Нью Йорку, ч. 9, червень 1955, 16 ст.

В огляді Вол. Дорошенка „Як стрінули Шевченкові поезії українці й москалі“, ужито скорочень при посилках на використані джерела: Тут їх розв'язуємо: Отже:

1. **Кревецький** — це: Іван Кревецький, Корифеї російської критики і українське письменство. І. В. Г. Белінський. Львів 1905 (відбитка з ЛНВ).

2. **Свеніцький**: Д-р Іляріон Свеніцький, Шевченко в світлі критики і дійсності. Львів 1922.

3. **Филипович**: Павло Филипович, Забуті рецензії сорокових років на Шевченкові твори. „Україна“, ВУАН, Кн. 40, Київ 1930.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ:

ВИ МОЖЕТЕ ЗРОБИТИ ДЕШЕВИЙ, АЛЕ ВАРТІСНИЙ ПОДАРУНОК на іменини, уродини, чи з іншої нагоди, Вашим рідним і близьким, чи знайомим ОДНОРІЧНОЮ ПЕРЕДПЛАТОЮ „КИЄВА“ — 3.50. Цим напевно зробите приємність Вашим близьким, а нам таким чином придбаєте передплатника і підтримаєте журнал.

ФУНДУЙТЕ ТЕЖ „КИЇВ“ для різних університетських та публічних бібліотек і книгозбірень, з яких користають українці, в Америці, Канаді, Європі та в інших країнах.

Поширюйте „КИЇВ“ при кожній нагоді.

ЧОРНА ЛИСТА

шкідників і гробокопателів „Киева“

Ми довго здержувалися з публікуванням на сторінках журналу цих людей, що винні нам за журнал гроші, і висилали їм 5—6 разів пригадки, упізнання і прохання заплатити борги, але ті несовісні люди не реагували на те, навіть не відзивалися, тому ми мусимо надрукувати їх прізвища, щоб усі знали, що це за люди. В цьому числі поміщуємо прізвища тільки частини тих, що винні нам передплату за 2 або 3 роки:

Н. Небоженко, Детройт	12.20	В. Герасименко, Овінгс Мілс,	9.00
А. Наконечний, Детройт	12.20	Євген Наконечний, Ст. Пол	8.70
Д-р Ст. Янів, Ньюарк,	11.70	Юрій Коритко, Янктон, С. Д.	7.70
Богдан Наконечний, Шікаго	11.70	Михайло Медвідь, Вілінг,	7.50
Сильвестер Костик, Н. Йорк	11.70	Т. Л. Яворська, Ром, Н. Й.	7.20
Юліян Малий, Шікаго	10.70	Вільям Белей, Нью Йорк	7.00
Вол. Снігурович, Шікаго	10.20	Марія Руда, Нью Йорк	6.50
Петро Струк, Джерзі Сіті	9.50		(Далі буде)

Хто має літ.-мист. збірник „Львів“, нашого видання, і хотів би мати до нього гарний футерал — твердий картон в гарному полотні — може собі замовити в нашому в-ві за \$1.50. Що більше замовлень, то нижча ціна. Разом із замовленням треба висилати і гроші.

* * *

Тверді обкладинки в гарній полотняній оправі до всіх річників „Киева“ можна замовляти в нашому в-ві по \$1.20 за кожну.

Можемо теж мати деяку кількість оправлених річників „Киева“ по \$6.50 за кожний річник (за 1950 р. — \$4.50).

Разом із замовленням треба висилати і гроші.

В-во „Київ“

838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa.

УКРАЇНЦІ!

Якщо Ваші розшуки за рідними і знайомими до цього часу були безуспішні, розшукову справу за пропавшими особами переведе Вам успішно лише одинокє

УКРАЇНСЬКЕ МІЖКОНТИНЕНТАЛЬНЕ РОЗШУКОВЕ БЮРО

Пишіть на адресу:

UKRAINIAN INTERCONTINENTAL TRACING BUREAU
149 Imson, Buffalo 10, New York, U. S. A., Tel.: TR - 2334

ПОВІДОМЛЯЄМО ГРОМАДЯНСТВО,

що приступаємо до видання монументальної книги

Історія Українського Театру

доц. Д-РА ГРИГОРА ЛУЖНИЦЬКОГО,

одного з кращих знавців українського театру. Книга буде мати ок. 500 ст. друку і буде багато ілюстрована й елегантно видана.

Умови передплати подамо в наступному числі нашого журналу.